

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ

ਤਖਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ

ਸਿੱਖ ਰਿਲੀਜੀਅਸ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਪੈਲਾਟਾਈਨ

ਧੰਨ ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ 550ਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਅਤੇ 320ਵੇਂ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਨਾ ਦਿਵਸ ਵਿਸਾਖੀ (ਵਸੋਆ ਪੁਰਬ) ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕੋਟਾਨਿ ਕੋਟਿ ਵਧਾਈਆਂ

ਇਹ ਦਿਹਾੜਾ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਮੂਲ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਕੈਲੰਡਰ ਅਨੁਸਾਰ 14 ਅਪਰੈਲ ਨੂੰ ਮਨਾਇਆ ਜਾਇਆ ਕਰੇਗਾ

12 ਅਪਰੈਲ 2019 (ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ)

ਅਰੰਭ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਸਵੇਰੇ 9 ਵਜੇ
ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨ

ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਸ਼ਾਮ 6:30 ਤੋਂ 7 ਵਜੇ ਤੱਕ
ਉਪਰੰਤ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ: 7 ਤੋਂ 7:25 ਤੱਕ ਭਾਈ ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜਥਾ
ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ: 7:25 ਤੋਂ 7:50 ਭਾਈ ਪ੍ਰਮੋਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਕਥਾਵਾਚਕ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜਾਚਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਗੇ
ਭਾਈ ਕੁਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਿਲਬਰ ਦਾ ਢਾਡੀ ਜਥਾ ਢਾਡੀ ਵਾਰਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰੇਗਾ

14 ਅਪਰੈਲ 2019 (ਐਤਵਾਰ)

ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ: ਸਵੇਰੇ 7:30 ਤੋਂ 9:00 ਵਜੇ ਤੱਕ ਭਾਈ ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜਥਾ
ਭੋਗ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਸਵੇਰੇ 9:30 ਤੱਕ
ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚੋਲੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਵੇਰੇ 10 ਵਜੇ
ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ: ਸਵੇਰੇ 10 ਵਜੇ ਤੋਂ 10:50 ਤੱਕ ਭਾਈ ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜਥਾ
ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ: ਸਵੇਰੇ 10:50 ਤੋਂ 11:30 ਭਾਈ ਪ੍ਰਮੋਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਦਿਨ ਕਥਾਵਾਚਕ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜਾਚਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕੁਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਿਲਬਰ ਦਾ ਢਾਡੀ ਜਥਾ ਢਾਡੀ ਵਾਰਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਗੇ

13 ਅਪਰੈਲ 2019 (ਸਨਿਚਰਵਾਰ)

ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਦੀਵਾਨ

ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਸ਼ਾਮ 6:30 ਤੋਂ 7 ਵਜੇ ਤੱਕ
ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ: 7 ਤੋਂ 7:30 ਤੱਕ ਭਾਈ ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਜਥਾ
ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ: 7:30 ਤੋਂ 8 ਤੱਕ ਭਾਈ ਪ੍ਰਮੋਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ

13 ਅਪਰੈਲ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਹੋਵੇਗਾ

ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ
ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਟਰੱਕ ਯੂਨੀਅਨ ਵਲੋਂ

ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵਲੋਂ ਪਿਛਲੇ ਐਤਵਾਰ ਅਰੰਭ ਕੀਤੇ ਸਹਿਜ ਪਾਠ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਐਤਵਾਰ, 14 ਅਪਰੈਲ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਾਗਮ ਹੋਣਗੇ

ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋ ਜੀ
ਦਾਸਰੇ: ਸਮੂਹ ਸੇਵਾਦਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪੈਲਾਟਾਈਨ

Nafees RAHMAN
FOR *Schaumburg*
VILLAGE PRESIDENT

Dhitu BHAGWAKAR
FOR *Schaumburg*
VILLAGE TRUSTEE

Rocco TERRANOVA
FOR *Schaumburg*
VILLAGE TRUSTEE

Village Priorities

Eliminate Unnecessary Spending

- Cut 5% or \$12.5 million in spending across the board excluding public safety (police & fire)
- Reduce the number of employees through attrition and retirement
- Explore privatization of non-essential services for cost savings
- Eliminate redundant services offered by other governments

"Schaumburg government has grown to a size we can no longer financially afford. More than \$500 million in debt - which is higher than many neighboring communities our size - is more than we can manage. It's time to tighten our belts and live within our means. The days of extravagance and reckless spending need to stop."
- Nafees Rahman

Decrease or Significantly Reduce the Tax Burden

- Lower the municipal property tax portion of a homeowner's tax bill
- Eliminate the real estate transfer tax to make our community more attractive to buyers
- Review all taxes and fees charged by the village

"As a former Chief Executive Officer, I learned you have to make tough decisions and they won't always be popular. But as your village president, I will do the right thing for you the residents of Schaumburg. That's what real leadership is all about." - Nafees Rahman

Embrace Our Community's Diversity

- Diversify our workforce and administration to reflect our population
- Pass an ordinance requiring first preference for employment to qualified Schaumburg residents

"Diversity is what makes our community unique. It is time for everyone to have a voice in how our village operates and spends our tax dollars." - Nafees Rahman

Learn more online at: www.CitizensForNafees.org

JESSE WHITE
Illinois Secretary of State (D)

"You want to make sure you put in place the best and the brightest to care for your interests. I believe the people of Schaumburg will benefit tremendously from their leadership."

JAN SCHAKOWSKY
US Congresswoman (D)

"Leadership that's willing to make tough decisions and include everyone's voice in the process keeps our democracy strong. I encourage voters to elect Nafees Rahman so that he can bring about real change. It's time for new leadership, new ideas, and a more representative government in Schaumburg."

TIM BALDERMANN
Mayor of New Lenox (R)

"Being a good mayor takes dedication and commitment to one's residents. Nafees will bring both of those qualities to the Office of Village President."

Celebrating 25 Years of Community Service
Punjabi Cultural Society of Chicago
 Proudly Presents

Rangla Punjab 2019

A Vaisakhi Cultural Celebration

SATURDAY, APRIL 6, 2019 (6:30 P.M. SHARP)

COLLEGE OF DUPAGE M.A.C. AUDITORIUM
 425 FAWELL BLVD., GLEN ELLYN, IL, 60137

Enjoy a colorful family style evening full of excitement featuring Bhangra, Gidha, Children's items, Bolian, Dances, Punjabi skits & much more.

Free parking

Admission Donations:

SPONSORS ENCOURAGED

\$25 General seating, \$50 (reserved seats), \$100 VIP (front section seats + delicious dinner)
 Your Rangla Punjab 2019 ticket will have a chance to win a Gold coin (about \$1,400 value). Winner must be present to claim raffle prize. Children under 10 years free No Separate seat.

For more information, please contact: (847) 359-5PCS

P.O. Box 1244, Palatine, IL, 60078 info@PCSCChicago.org www.PCSCChicago.org

PCS is a non profit organization promoting Punjabi culture, sports, language & performing arts.

PCS Board:

Honorary Chairman : Gurdeep Singh Nandra
President: Harwinder Paul Singh Lail, Ph: (224) 715-0395
Vice President: Vick Singh, Ph: (847) 508-5184
Executive Secretary: Parvinder Singh Nanua, Ph: (260) 312-1485
Asstt. Executive Secretary: Navtej Singh Sohi, Ph: (847) 917-7716
Finance Secretary: Manjeet Singh Bhalla, Ph: (224) 392-6129
Asstt. Finance Secretary: Bikram Singh Sohi, Ph: (847) 809-1110
Youth Affairs Director: Gurlal Singh Bhattal, Ph: (630) 340-7608
Sports Director: Parmjot Singh Parmar, Ph: (847) 652-9930
Inter-Community Director: Bhupinder Singh Dhaliwal, Ph: (224) 715-0177
Immediate Past President: Surinder Singh Palia, Ph: (219) 256-9426

PCS Officials:

Rajinder S. Mago (630) 440-7730
 Manjit S. Gill (630) 893-5156
 Sukhmel S. Atwal (847) 564-4735
 Mohinderjit S. Saini (847) 705-0434
 Onkar S. Sangha (630) 833-8091
 Jasbir S. Palia (219) 256-9428
 Bhinder S. Pamma (847) 361-3579
 Amarjit K. Atwal (847) 564-4735
 Balwinder S. Girn (847) 452-9897
 Gurmit S. Dhillon (847) 912-6659
 Parminder S. Ghotra (847) 414-3041
 Yadwinder S. Grewal (773) 627-9113

Coordinators:

Thakar S. Basati (847) 736-6092
 Harbir S. Virk (847) 342-0309
 Rishpal Singh (630) 290-7362
 Jeetu Kaur (847) 358-0734
 Sam Dhillon (847) 360-0585
 Raj Dhaliwal (847) 925-1682
 Rajneesh Nandra (630) 885-0785

ਪੰਜਾਬੀ ਕਲਚਰਲ ਸੁਸਾਇਟੀ (ਪੀ ਸੀ ਐਸ), ਸ਼ਿਕਾਗੋ

PCS Board 2019

Gurdeep Singh Nandra (Honorary Chairman)	Harwinder Paul Singh Lail (President)	Vick Singh (Vice President)	Parvinder Singh Nanua (Executive Secretary)	Manjeet Singh Bhalla (Finance Secretary)	Bhupinder Singh Dhaliwal (Inter Community Director)	Navtej Singh Sohi (Asstt. Executive Secretary)	Bikram Singh Sohi (Asstt. Finance Secretary)	Gurlal Singh Bhattal (Youth Affairs Director)	Parmjot Singh Parmar (Sports Director)	Surinder Singh Palia (Immediate Past President)

PCS Officials

Rajinder S. Mago	Manjit S. Gill	Sukhmel S. Atwal	Mohinderjit S. Saini	Onkar S. Sangha	Jasbir S. Palia	Bhinder S. Pamma	Amarjit K. Atwal	Balwinder S. Girn	Gurmit S. Dhillon	Parminder S. Ghotra	Yadwinder S. Grewal

ਰੰਗਲਾ ਪੰਜਾਬ 2019 ਦੇ ਸਪਾਂਸਰ

Darshan Singh Dhaliwal (Chief Guest)	Dr. Bhupinder Singh Saini	Dr. Narinder Singh Grewal	Rajpreet Kaur Dhaliwal	Lakhvir Singh Sahota	Harinder Singh Rana	Harkewal Singh Lally	Avtar S. Bhaura (Bhaura Transport Indianapolis)	Jaswinder Singh Sandhu (US Oil)	Major Gurcharan Singh Jhaj	Jaidev Singh Bhattal
Jesse Sahota	Santokh Singh DC	Amrikpal Singh (Solution Financial)	Dr. Mandeep S. Sandhu	Rashpal Singh Khangura	Dr. Amrik Singh Sohi	Amardev Singh Badesha	Jasbir Suga (Suga Builders)	Balwinder Singh Sandhu	Balwinder (Nick) Singh	Jarnail Singh Lail
Lakhbir Singh Sandhu	Jaspal Midha	Gulzar Singh Multani	Parminder Banga	Amrik Singh (Amar Carpet)	Dr. Amrit Kaur Virk DDS	Harbhajan Singh Kalyanpur	Baljit Singh	Jagjit Singh Dhindsa	Gurpreet K. Singh (Futurity First)	Harkishan Singh Bhatti

Supporters: Pawa Trucking, Inc., Midwest Mind Care Inc., Regal Jewels, Manjeet Singh Bhalla, Parminder Singh Nanua, Dr. Amarjit Singh, Parmjot Singh Parmar, Dr. Harjinder Singh Khaira, Gurmit Singh Dhillon, Sukhmel Singh Atwal, Bikram Singh Sohi, Vick Singh, Jasbir Singh Palia, Balwinder Singh Girn.

SPONSORS: Dr. Bhupinder Singh Saini, Dr. Narinder S. Grewal, Kevindeep S. Atwal, Darshan S. Dhaliwal, Gurdeep S. Nandra, Mohina Ahluwalia, Dr. Amarjit Singh, Harinderpal Singh MITS, Hardial S. Deol, Major Gurcharn S. Jhaj, Nick Balwinder Singh, Bhaura Transport Indianapolis, Harkewal S. Lally, Lakhvir S. Sahota, Jessie Sahota, Jaidev Singh Bhattal, Regal Jewels, Sandhu Petroleum, Amritpal S. Sangha, Col. Nirmal S. Singha, Dr. Jasbir Kaur, Dr. Gurdial S. Basran, Dr. Sarabjit S. Bhandal, Dr. Hargurmukhpal Singh, Dr. Kamaljit S. Girn, Amrikpal Singh, Jagjit S. Dhindsa, Gulzar S. Multani, Jasbir S. Suga, Happy Heer, Parminder S. Walia, Dr. Sutpal Singh, Santokh Singh DC, Parina Mehrotra, Jasbir S. Bhalla, Dr. Bhupinder S. Pelia, Harjit Singh, Dinesh Sharma, Happy Multani, Mehar S. Salhan, Prince Ghotra, Harpreet Chawla, Manmohan S. Saini, Harkirat S. Sandhu, Laddi K. Singh, Vibha Rajpoot, Khushpal S. Sodhi, Dr. Mandeep Sandhu, Jaspal S. Kaler, Amolak S. Gidda, The Chawla Group Ltd., Allstate Insurance, Amrit Mittal, Amar Carpets, Viceroy of India, PHO Chicago, PCS Michigan, Sher-e-Punjab Sports & Cultural Club of Chicago, Punjab Sports Club of Chicago, FIA Chicago, AASA, Savera, Punjabi American Youth Club of Indiana, SRS Palatine, Gurdwara Sahib of Devon Ave. Chicago, Gurdwara Sahib Wheaton. IL., Gurdwara Sahib of Crown Point Indiana, Gurdwara Sahib Sikh Temple of Wisconsin Oak Creek, WI

ਇਤਬਾਰ, ਇੱਜਤ ਤੇ ਇਖਲਾਕ ਦੀ ਇਬਾਦਤ

ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ-ਇਤਬਾਰ, ਇੱਜਤ ਅਤੇ ਇਖਲਾਕ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦੀ ਘਾਟ, ਅਸਾਵਾਂਪਣ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸ਼ਖਸੀ-ਤਰੇਤ ਬਣਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ। ਇਤਬਾਰ, ਇੱਜਤ ਅਤੇ ਇਖਲਾਕ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਆਧਾਰ ਤੇ ਆਸਰਾ। ਇਕ ਵਿਚੋਂ ਦੂਜੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਤੀਜੇ ਗੁਣ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ। ਤਿੰਨੋਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਸਮਰੂਪ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਆਭਾ। ਇਕ ਵੱਝਲੀ, ਦੂਜਾ ਮਾਰੀ ਹੋਈ ਫੂਕ ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਇਸ 'ਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੁਰ-ਸ਼ਹਿਨਾਈ।

ਇਤਬਾਰ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇੱਜਤ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਜਤ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਜੁਬਾਨ ਦੇ ਪੱਕੇ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਲਾਭ ਲਈ ਨਹੀਂ ਬਿੜਕਦੇ। ਲਾਲਸਾਵਾਂ 'ਤੇ ਪੂਰਨ ਕਾਬੂ। ਇਤਬਾਰਯੋਗ ਸ਼ਖਸੀਅਤ, ਸਾਬਤ ਕਦਮੀ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਅਸੂਲਾਂ 'ਤੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਣ। ਇਤਬਾਰ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜਕ ਸਥਾਨ ਇੱਜਤਦਾਰ ਹੁੰਦਾ। ਇੱਜਤ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹੀ ਇਖਲਾਕੀ ਹੁੰਦੇ। ਸਾਫ-ਸੁਥਰੀ ਦਿੱਖ ਅਤੇ ਜਲੋਅ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ। ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਜਿਹੀ ਲੋਅ ਤੇ ਦੁਪਹਿਰ ਵਰਗਾ ਨਿੱਘ। ਬਦ-ਇਖਲਾਕੀ ਦੇ ਰਾਤਰੀ ਹਨੇਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁੰਝ ਨਵੀਆਂ ਤਰਜੀਹਾਂ ਤੇ ਕਦੀਰਾਂ

ਡਾ. ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਭੰਡਾਲ ਆਪਣੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਫਰੋਲਦੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਨਾਦ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਰੰਗ ਇੰਨਾ ਭਾਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਾਰਤਕ ਹੈ ਜਾਂ ਕਵਿਤਾ। ਪਿਛਲੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਡਾ. ਭੰਡਾਲ ਨੇ ਹਰਫਾਂ ਦੀ ਬਾਤ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਹਰਫਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰੋ, ਉਹ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਨਗੇ। ਆਪਣੀ ਵੇਦਨਾ ਦੱਸੋ, ਉਹ ਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਵਰ ਬਣਾ ਦੇਣਗੇ।” ਹਥਲੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਤਿੰਨ ਗਹਿਣਿਆਂ-ਇਤਬਾਰ, ਇੱਜਤ ਤੇ ਇਖਲਾਕ ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, “ਇਤਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇੱਜਤ ਪਨਪਦੀ...ਇੱਜਤਦਾਰ ਲੋਕ ਹੀ ਇੱਜਤ ਦਾ ਮੁੱਲ ਜਾਣਦੇ। ਬੇਗੈਰਤਾਂ ਲਈ ਇੱਜਤ ਦੇ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ।...ਮਨੁੱਖ, ਸੁੱਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ, ਰੁਤਬਾ, ਕਰਸੀ ਜਾਂ ਅਹੁਦਾ ਤਾਂ ਧਨ ਨਾਲ ਖਰੀਦ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਇੱਜਤ, ਇਤਬਾਰ ਅਤੇ ਇਖਲਾਕ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਖਰੀਦਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।” ਇਸ ਕਥਨ 'ਚ ਕਿੰਨਾ ਸੱਚ ਹੈ, “ਇੱਜਤ, ਇਤਬਾਰ ਤੇ ਇਖਲਾਕ, ਮਨ ਦੀ ਮੌਜ। ਰੂਹ ਦੀ ਖੁਰਾਕ।...ਇੱਜਤ, ਇਤਬਾਰ ਅਤੇ ਇਖਲਾਕ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਵਿਕਾਉ।...ਇਖਲਾਕ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ਬੇਇੱਜਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦੀਨ-ਇਮਾਨ।” -ਸੰਪਾਦਕ

ਦੀ ਜਦ ਮਨ-ਬਾਰੀ ਵਿਚੋਂ ਝਾਕਦੀ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ 'ਚ ਰੁਸ਼ਨਾਉਂਦੀ ਚੌਗਿਰਦੇ ਦੀ ਆਭਾ। ਮਨੁੱਖ ਇਕ ਰੋਲ ਮਾਡਲ, ਜੋ ਹੋਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾਗ ਲਾਉਂਦਾ, ਵਕਤ ਦੀ ਸੁੱਚੀ ਤਸ਼ਬੀਹ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਉਕਸਾਉਂਦਾ।

ਇੱਜਤ ਅਤੇ ਇਤਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇਖਲਾਕ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਅਤੇ ਨਰੋਈ ਦਿੱਖ ਮਿਲਦੀ।

ਲਾਲਸਾ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਮਾਨਸਿਕਤਾ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਹੈ ਗੰਦਗੀ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼। ਇਹ ਇਖਲਾਕ ਵਿਚ ਆਇਆ ਵਿਗਾੜ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਬਜ਼ੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੇਠ, ਕੁਦਰਤੀ ਅਮਾਨਤਾਂ ਵਿਚ ਖਿਆਨਤ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਨਿੱਜ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ।

ਇਖਲਾਕੀ ਲੋਕ ਸਾਦੇ, ਸਪੱਸ਼ਟ, ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਸੁਹੱਪਣ ਦਾ ਸੱਚਾ ਰੂਪ। ਅੰਤਰੀਵੀ ਸੀਰਤ ਦਾ ਕਮਾਲ। ਬਾਹਰੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ। ਅੰਦਰਲੇ ਨੂੰ ਹਰ ਪਲ ਹੋਰ ਚੰਗੇਰਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤੱਤਪਰ। ਇਖਲਾਕ ਸਾਡੀ ਇੱਜਤ ਵਧਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਇਤਬਾਰ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਗੁਣ ਆਪਸ ਵਿਚ ਰੱਲਗੱਡ। ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਨ ਲਾਉਂਦੇ। ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਾਧੇ ਦਾ ਸਬੱਬ। ਇਕ 'ਚੋਂ ਹੀ ਦੂਜੇ ਦੀ ਉਤਪਤੀ। ਇਸ ਉਤਪਤੀ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਉਸਤਤੀ ਅਤੇ ਉਚਤਾ ਦਾ ਨਵਾਂ ਬੁਰਜ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਮਨੁੱਖ, ਸੁੱਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ, ਰੁਤਬਾ, ਕਰਸੀ ਜਾਂ ਅਹੁਦਾ ਤਾਂ ਧਨ ਨਾਲ ਖਰੀਦ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਇੱਜਤ, ਇਤਬਾਰ ਅਤੇ ਇਖਲਾਕ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਖਰੀਦਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਮਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਹਰ ਪਲ, ਕਦਮ, ਮੋੜ ਅਤੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਨਵੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ।

ਇੱਜਤ, ਇਤਬਾਰ ਤੇ ਇਖਲਾਕ, ਮਨ ਦੀ ਮੌਜ। ਰੂਹ ਦੀ ਖੁਰਾਕ। ਆਪਣੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਪੂਰਨਤਾ। ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਅਹਿਸਾਸ, ਜੋ ਜਿਉਂਦੇ ਮਨੁੱਖ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਸੁੱਖ, ਸਕੂਨ, ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਨਾਲ ਤ੍ਰਿਪਤ ਮਨ ਦੀ ਭਰਪੂਰਤਾ। ਆਤਮਿਕ ਹੁਲਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪੈਂਦਾ।

ਇੱਜਤਦਾਰ ਅਤੇ ਇਖਲਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਰੰਜ ਨਹੀਂ ਕਿ ਲੋਕ ਕੀ ਕਹਿਣਗੇ? ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਸਤੀ 'ਚ ਲੀਨ। ਸੱਚੀ ਇਬਾਦਤ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਦੇ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਜਿਉਣ ਜੁਗਤੀ ਦੀ ਜੁਗਲਬੰਦੀ। ਇਕ ਰੁਹਾਨੀਅਤ ਦਾ ਮੁਜੱਸਮਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਵਜਦ ਵਿਚ ਧੜਕਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਜੀਵਨ। ਆਪਣੀ ਧੁੰਨ ਦੇ ਪੱਕੇ। ਰਾਹਾਂ ਦੀ ਦਿਆਨਤਦਾਰੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੀਨ। ਸ਼ਖਸੀਅਤੀ

ਇਹ ਦਿੱਖ ਹੀ ਕਈ ਪੀੜੀਆਂ ਤੀਕ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜ, ਕੌਮ ਜਾਂ ਨਸਲ ਨੂੰ ਬਾਕੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਦਰਜਾ ਦਿੰਦੀ। ਇਖਲਾਕ ਦਾ ਕੇਹਾ ਪੈਮਾਨਾ ਪੁਰਾਣੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਿਰਜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬਿਗਾਨੀਆਂ ਧੀਆਂ-ਭੈਣਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਸਮਝਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਦ ਉਹ ਕਿਸੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇਖ ਲੈਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਸਿੰਘ ਵੀ ਮਾਸੂਮ ਅਤੇ ਮਜ਼ਲੂਮ ਕੰਜਕਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਪੰਜੇ ਵਿਚੋਂ ਛੁਡਵਾਉਣ ਲਈ ਜਾਨ ਦੀ ਬਾਜੀ ਲਾਉਣ ਨੂੰ ਤੱਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਅਜਿਹਾ ਇਖਲਾਕ ਹੁਣ ਪਸਤ ਹੋ ਚੁਕਾ। ਇਖਲਾਕਗੀਣ ਵਿਅਕਤੀ ਨਿੱਜੀ ਲੋਚਾ, ਲਾਲਸਾ ਅਤੇ ਕਮੀਨਗੀ ਵਿਚ ਗਰਕਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ। ਲੋੜ ਹੈ, ਪੁਰਾਣੇ ਬਹਾਦਰਾਂ ਅਤੇ ਵੀਰਾਂਗਣਾਂ ਦੀਆਂ ਗਾਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤਿਆਂ ਦੀ ਜੂਹ 'ਚ ਧਰ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਈਏ। ਇਖਲਾਕੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਇਖਲਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਲਾ ਅੰਤਰ ਜਾਣੀਏ।

ਸਿਰਜਣ ਦੇ ਅਲੰਬਰਦਾਰ। ਇਤਬਾਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ 'ਚ ਪਾਕੀਜ਼ਗੀ ਅਤੇ ਸੁਫਾਫਤ ਬਰਕਰਾਰ। ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਤਰੇਤਾਂ ਪੈਣ ਦੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੰਭਾਵਨਾ। ਨਿਭਦੀਆਂ ਨੇ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਸਾੜਾਂ। ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਜਦਾ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਦਾ ਦਮ ਭਰਦੇ।

ਇਤਬਾਰ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰੀ। ਬੇਇਤਬਾਰੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਇਤਬਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਏ ਉਮਰ। ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹਰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਅਤੇ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਇਤਬਾਰ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਸੀ। ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਖਾ-ਪੜ੍ਹੀ। ਇਸੇ 'ਚੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਨਵੀਂ ਬੁਲੰਦੀ।

ਇਤਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇੱਜਤ ਪਨਪਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਖਮ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਬਿੰਬ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਜੀਵਨ। ਇੱਜਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਿਬਾਸ, ਕੋਠੀਆਂ, ਕਾਰਾਂ ਜਾਂ ਜਾਇਦਾਦ ਅਰਥਗੀਣ। ਸੱਥ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਕਿੰਨੇ ਵੱਡੇ ਅਰਥ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਉਥੇ ਬਲੈਕੀਏ ਦੀ ਕੀ ਇੱਜਤ? ਭਾਵੇਂ ਬਲੈਕੀਏ ਕੋਲ ਮਣਾਂ ਮੂੰਹੀ ਦੌਲਤ ਹੋਵੇ। ਇੱਜਤ ਨੂੰ ਧਨ, ਰੋਅਬ ਜਾਂ ਰੁਤਬੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹਲੀਮੀ ਅਪਣੱਤ, ਸੁਆਰਥਗੀਣਤਾ ਅਤੇ ਬੰਦਿਆਈ ਨਾਲ ਕਮਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਇੱਜਤ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਵਿਕਦੀ। ਹਾਂ ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁੱਚੇ-ਬਾਜ਼ਾਰ ਚੋਲਣ ਲਈ ਆਪਹੁਦਰਾਪਣ ਤੇ ਜਾਹਲਪਣਾ ਜ਼ਰੂਰ ਦਿਖਾਉਂਦੇ। ਇੱਜਤਦਾਰ ਲੋਕ ਹੀ ਇੱਜਤ ਦਾ ਮੁੱਲ ਜਾਣਦੇ। ਬੇਗੈਰਤਾਂ ਲਈ ਇੱਜਤ ਦੇ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਇੱਜਤ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਬੇਇੱਜਤ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਪਲ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਆਇਆ ਵਿਗਾੜ, ਹਾਲਾਤ, ਸਾਥ ਜਾਂ ਚੌਗਿਰਦੇ ਦੀ ਦੇਣ। ਤੁਸੀਂ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਹੋ, ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਉਠਣੀ-ਬੈਠਣੀ ਤੇ ਸੰਗੀ-ਸਾਥੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੇ।

ਇੱਜਤ ਰੂਹ ਦੀ, ਰੱਜ ਦੀ, ਚਾਅ ਦੀ, ਸੂਹੀ ਭਾਅ ਦੀ ਅਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਠੇ ਸੰਦਲੀ ਸੁਭਾਅ

ਇੱਜਤ ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਧੀਆਂ ਦਾ ਕਤਲ ਹੁੰਦਾ। ਨਿਰਦੋਸ਼ ਦੇ ਸੀਰਮੇ ਪੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਅਬਲਾ ਦੀ ਆਬਰੂ ਨੂੰ ਲੀਰਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਸਗੋਂ ਇੱਜਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਧੀ ਦੇ ਨੰਗੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਬਾਪ ਦੇ ਸੁਮਲੇ ਦੀ ਛਾਂ ਬਣਨਾ। ਲੰਗਾਰ ਹੋਏ ਤਨ-ਲਿਬਾਸ ਨੂੰ ਮਨ ਦੀ ਪਾਕੀਜ਼ਗੀ ਨਾਲ ਢਕਣਾ। ਮੁੱਖ 'ਤੇ ਜੰਮ ਚੁੱਕੀਆਂ ਘਰਾਲਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਿਆਂ ਦੇ ਹੰਝੂਆਂ 'ਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਉਪਜਦੀਆਂ ਨੇ ਇਖਲਾਕ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਤੇ ਨਰੋਈਆਂ ਬੁਲੰਦੀਆਂ।

ਵੀਰਾਂਗਣਾਂ ਦੀਆਂ ਗਾਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤਿਆਂ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚ ਧਰ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਈਏ। ਇਖਲਾਕੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਇਖਲਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਲਾ ਅੰਤਰ ਜਾਣੀਏ। ਮਨੁੱਖੀ ਬਿਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਵਿਗਾੜ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ। ਕਿਹੜੇ ਨੇ ਕਾਰਨ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਅਤੇ ਸਿਆਣ ਕੇ ਸੋਝੀ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਅਤੇ ਦੁਆ ਦਿਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਇੱਜਤ, ਇਤਬਾਰ ਅਤੇ ਇਖਲਾਕ ਅੰਤਰੀਵ-ਖਜਾਨਾ, ਮਨ ਦੀ ਅਮੀਰੀ, ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਦਾ ਸੁੱਚਾ ਹਰਫ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਤੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰੀ। ਸੋਹਣੇ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਆਧਾਰਸ਼ਿਲਾ ਤੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਸੰਧੂਰੀ ਰੰਗਤ। ਸਰਥੀ ਦੇ ਰੰਗ ਵਰਗੇ ਇਹ ਗੁਣ, ਕਾਇਆ-ਧਰਤ ਨੂੰ ਨਰੋਈਆਂ ਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਰੂਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ। ਪਰ ਅਜੋਕੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਉਦਾਸ ਹੈ ਸਰਥੀ ਦਾ ਰੰਗ। ਲੀਰਾਂ, ਲਹੂ, ਲੋਭ ਅਤੇ

ਵਿਗਾੜ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ। ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਵੀ ਕਮਲ ਵਾਂਗ ਨਿਰਲੇਪ। ਆਪ ਖਿੜਦੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰੂਹਾਂ ਲਈ ਖਿੜਨ ਦੀ ਰੁੱਤ ਬਣਦੇ। ਆਬ-ਗਗਨ ਵਿਚ ਸੁੱਖ-ਸਾਧਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਲੋਰ।

ਇੱਜਤ ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਧੀਆਂ ਦਾ ਕਤਲ ਹੁੰਦਾ। ਨਿਰਦੋਸ਼ ਦੇ ਸੀਰਮੇ ਪੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਅਬਲਾ ਦੀ ਆਬਰੂ ਨੂੰ ਲੀਰਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਸਗੋਂ ਇੱਜਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਧੀ ਦੇ ਨੰਗੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਬਾਪ ਦੇ ਸੁਮਲੇ ਦੀ ਛਾਂ ਬਣਨਾ। ਲੰਗਾਰ ਹੋਏ ਤਨ-ਲਿਬਾਸ ਨੂੰ ਮਨ ਦੀ ਪਾਕੀਜ਼ਗੀ ਨਾਲ ਢਕਣਾ। ਮੁੱਖ 'ਤੇ ਜੰਮ ਚੁੱਕੀਆਂ ਘਰਾਲਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਿਆਂ ਦੇ ਹੰਝੂਆਂ 'ਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਉਪਜਦੀਆਂ ਨੇ ਇਖਲਾਕ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਤੇ ਨਰੋਈਆਂ ਬੁਲੰਦੀਆਂ।

ਇੱਜਤ, ਇਤਬਾਰ ਅਤੇ ਇਖਲਾਕ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਵਿਕਾਉ। ਉਚਮਤਾ ਨੂੰ ਸਾਹ ਦੀ ਤੰਦੀ 'ਤੇ

ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦੇ। ਤਨ ਅਤੇ ਧਨ ਦੀ ਸਵੱਛਤਾ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਮਨ ਦੀ ਫਕੀਰੀ ਤੇ ਇਲਾਹੀ ਰਮਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਸੋਝੀ ਮਿਲਦੀ ਅਤੇ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਨਾ ਵਿਕਦੇ। ਆਮ ਲੋਕ ਤਾਂ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਮੁਫਾਦ ਲਈ ਹੀ ਆਪਣੀ ਨਿਲਾਮੀ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੋਲੀ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇਖਲਾਕੀ ਮੁੱਲ ਪਵਾਉਣ ਦਾ ਢੋਂਗ ਰਚਦੇ।

ਇੱਜਤਾਂ ਵਾਲੇ ਹੀ ਇੱਜਤ ਦਾ ਮੁੱਲ ਜਾਣਦੇ। ਇੱਜਤਦਾਰ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਤੇ ਇੱਜਤਾਂ ਦਾ ਦਮ ਭਰਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਜਤ-ਰਾਖੀ ਲਈ ਆਪਾ ਨਿਛਾਵਰ ਕਰਦੇ। ਇਖਲਾਕ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ਬੇਇੱਜਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦੀਨ-ਇਮਾਨ। ਇਖਲਾਕ ਤੋਂ ਡਿੱਗੇ ਲੋਕ, ਕੁੜ-ਕਬਾੜ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਤੌਹੀਨ। ਉਹ ਕਾਲਖ ਦੇ ਵਣਜਾਰੇ।

ਇਖਲਾਕ ਦੀ ਬੀਗੀ ਵਿਚ ਇੱਜਤ ਭਰੀ ਇਬਾਰਤ ਦਾ ਹੋਕਾ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇਨਸਾਨ, ਮਨੁੱਖ ਹੋਣ ਦਾ ਸੁੱਚਾ ਧਰਮ ਅਤੇ ਕਿਰਤੀ ਹੋਣ ਦਾ ਕਰਮ। ਸੱਤੇ ਖੇਰਾਂ ਦੀ ਖੈਰਾਤ ਮੰਗਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਉਂਦੇ।

ਇਖਲਾਕਗੀਣ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਹੈ, ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ। ਕਮੀਨਗੀ ਦੀ ਇੰਤਹਾ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਹਿਮੋ-ਕਰਮ 'ਤੇ ਜਦ ਕੋਈ ਸਮਾਜ ਤੇ ਸਭਿਅਤਾ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਹੀਣ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ, ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਕਰਨ ਵੱਲ ਤੁਰਦੀ। ਇਹ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਖਲਾਕਗੀਣ ਲੋਕ ਜਦ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਖਲਾਕ ਦਾ ਸਬਕ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪੈਣ, ਇੱਜਤਾਂ ਨਿਲਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਇੱਜਤਾਂ ਦੇ ਰਾਖੇ ਹੋਣ ਦਾ ਢੋਂਗ ਰਚਾਉਂਦੇ ਜਾਂ ਬੇਇਤਬਾਰੇ ਲੋਕ ਇਤਬਾਰਯੋਗ ਬਣਨ ਦਾ ਮੁਲੰਮਾ ਲਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਵਕਤ ਦੀ ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਸ਼ਾਰ ਕਰਦੇ। ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ

ਚਿਰਾਗ-ਡਾਰ

ਡਾ. ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਭੰਡਾਲ
ਫੋਨ: 216-556-2080

ਨੂੰ ਮਾਰਦਿਆਂ, ਖੁਦ ਵੀ ਮਰਦੇ।

ਮਨੁੱਖੀ ਕਿਰਦਾਰ ਹੀ ਤੈਅ ਕਰਦਾ, ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ? ਇਸੇ ਨਾਲ ਇੱਜਤਦਾਰ ਤੇ ਬੇਇੱਜਤੇ, ਇਤਬਾਰੀ ਤੇ ਬੇਇਤਬਾਰੀ ਅਤੇ ਇਖਲਾਕੀ ਤੇ ਗੈਰ-ਇਖਲਾਕੀ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਪਾਕ ਕਿਰਦਾਰ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਉਮਰ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ, ਪਰ ਪਲ ਭਰ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲਤੀ/ਕੁਤਾਹੀ ਜਾਂ ਕਮੀਨਗੀ ਨਾਲ ਸ਼ਖਸੀ ਬਿੰਬ ਧੁੰਦਲਕੇ 'ਚ ਲਪੇਟਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਅਮੀਰ, ਵੱਡੇ ਰੁਤਬੇ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਚੁਸਤ, ਚਲਾਕ ਜਾਂ ਰੋਅਬਦਾਰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੋ, ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਨਿਰਣਾ ਲੋਕ ਕਰਦੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਹੋ? ਇਸ ਨਿਰਣੇ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡਾ ਇਖਲਾਕ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਤੇ ਨਿਗਰ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ।

ਇੱਜਤ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪਿਆਰ ਫੁੱਟਦਾ, ਪਿਆਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇਤਬਾਰ ਨੂੰ ਕਿਆਸਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਕ ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਭਰੋਸਾ ਹੀ ਇਖਲਾਕ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ ਬਣਦਾ। ਇਹ ਸੱਭੇ ਗੁਣ ਮਿਲ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਰਹਿਨੁਮਾ ਬਣਾਉਂਦੇ।

ਆਪਣੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ, ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕੀਰਤੀਆਂ ਦੀ ਖੁਦ ਇੱਜਤ ਕਰੋ। ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਇੱਜਤਦਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਦੇਣਗੇ। ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਤੇ ਸਿਰਜਣਾ, ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹੱਥ-ਵੱਸ।

ਇੱਜਤ, ਇਤਬਾਰ ਅਤੇ ਇਖਲਾਕ ਵਿਚੋਂ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅਕੀਦਾ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਬੰਦਿਆਈ, ਭਲਿਆਈ ਅਤੇ ਚੰਗਿਆਈ ਦੀਆਂ ਨਿਰਮਲ ਵਗਦੀਆਂ ਕੂਲਾਂ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਬੁੱਕਾਂ ਭਰ ਭਰ ਪੀਂਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਦੀ ਰੂਹਾਨੀਅਤ। ਅਜਿਹੀ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੀ ਸੁੱਚੀ ਤਸਬੀਹ ਬਣਨ ਲਈ ਖੁਦ ਨੂੰ ਇਸ ਮਾਰਗ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਤਾਂ ਬਣਾਉਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ। ਤੇ ਫਿਰ ਪਹਿਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਦੇਰ ਕਿਉਂ?

ਬੀਜ ਤੇ ਮਾਧੇ

ਪੁੱਛਿਆ ਜਾ ਕੇ ਨੇੜੇ ਸੁੱਕੇ ਬੀਜਾਂ ਕੋਲੋਂ, “ਸੁਣਾਓ ਹਾਲ, ਕਿੰਨ ਤੁਸੀਂ ਸੋਝੇ ਹੋਏ ਹੋ?” ਅੱਗੋਂ ਆਖਦੇ, “ਹਾਂ ਬੇਹਾਲ ਅਸੀਂ, ਵਿਛੜ ਕੇ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਰੋਏ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਲੱਗੀ ਭੁੱਖ ਤੇ ਪਿਆਸ ਸਾਨੂੰ ਡਾਢੀ, ਸੁੱਕ ਕੇ ਤੀਲਾ ਅਸੀਂ ਹੋਏ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਤੁਤਿਆ ਹੈ ਨਾਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਾਂਗੂੰ, ਵਿਚ ਬੈਲੀਆਂ ਦੇ ਕੈਦ ਹੋਏ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਪਰ ਜੀਂਦੇ ਹਾਂ ਹਾਲੇ ਚਾਹਤ ਬਾਕੀ, ਫੁੱਲ ਬਣ ਕੇ ਹਾਰ 'ਚ ਪਰੋਏ ਹੋਏ ਹਾਂ।”

ਜਦੋਂ ਬੀਜਿਆ ਗਿਆ ਕਿਆਰੀ ਵਿਚ, ਹਾਲ ਪੁੱਛਣ ਦਾ ਫਿਰ ਖਿਆਲ ਆਇਆ। ਨਿਗਾਹ ਮਾਰੀ ਜਦੋਂ ਜਾ ਕੇ ਵੱਟ ਉਤੇ, ਕਿਤੇ ਬੂਟਾ ਨਾ ਨਾਮੋ ਨਿਸ਼ਾਨ ਆਇਆ। ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਕੇ ਸੁਣਿਆ ਜਦੋਂ ਕੰਨ ਲਾ ਕੇ, ਘੁਸਰ ਮੁਸਰ ਜਿਹੀ ਦਾ ਖੜਕ ਆਇਆ। ਆਵਾਜ਼ ਆਈ ਰੋਣ ਦੀ ਜਨਮ ਪੀੜਾ ਵਾਲੀ, ਜਾਪੇ ਜਿਉਂ ਨਵਾਂ ਹੈ ਜੁਆਕ ਆਇਆ। ਆਖੇ, “ਮਿੱਟੀ ਮਾਂ ਤੇ ਪਿਉ ਪਾਣੀ ਮਿਲਿਆ ਕੁੱਧੇ ਵਾਂਗ ਫੁੱਲ ਕੇ ਫਟਣ 'ਤੇ ਆਇਆ।

ਸਮਾਂ ਬੀਤਿਆ ਇੱਕ ਦਿਨ ਗਿਆ ਬਾਗੀ, ਬੂਟਾ ਪੁੰਗਰ ਕੇ ਸੀ ਹਰਾ ਭਰਾ ਹੋਇਆ। ਧਰਤੀ ਪੁੱਟਿਆਂ ਬੀਜ ਦਾ ਹਾਲ ਤੱਕ ਕੇ, ਨਿੱਮੋਝਣਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਭੁੱਬਾਂ ਮਾਰ ਰੋਇਆ। ਹਸਤੀ ਗੁਆਈ ਨਵੇਂ ਜੀਵਨ ਖਾਤਰ, ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਦੂਣ ਸਵਾਇਆ ਹੋਇਆ। ਵਾਰਿਆ ਹੈ ਵਾਧੇ ਲਈ ਆਪਾ ਪਹਿਲਾਂ,

ਫਿਰ ਦੇਖ ਕਿੰਨ ਗੁਲੇ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਹੋਇਆ। ਗਲ ਜਾਂਦੇ ਜੀਂਦੇ ਜੀਅ ਔਲਾਦ ਖਾਤਿਰ, ਸ਼ਾਇਦ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਇੰਜ ਹਾਲ ਹੋਇਆ।
-ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨੂਰਪੁਰੀ

ਇੱਕ-ਨਜ਼ਮ

ਇਕ ਨਗਮਾ ਦਰਦਾਂ ਦਾ ਦਮ ਤੋੜ ਗਿਆ ਬੁੱਲੀਆਂ 'ਤੇ। ਇਕ ਸੁਪਨਾ ਪਿਆਰਾਂ ਦਾ ਹਵਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ 'ਤੇ!

ਤੇਰੀ ਨਜ਼ਰ 'ਚ ਚੜ੍ਹਿਆ ਨਾ ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਤੈਨੂੰ ਵੇਹੰਦਾ ਰਿਹਾ, ਤੂੰ ਭੋਰਾ ਕਦਰਾਂ ਪਾਈਆਂ ਨਾ ਸਾਡੀਆਂ ਸੱਧਰਾਂ ਡੁੱਲੀਆਂ 'ਤੇ...।

ਰੂਹ ਨੂੰ ਸੇਕ ਜਿਹਾ ਚੜ੍ਹਦਾ ਏ ਹਾਸਾ ਤਾਂ ਬਸ ਇਕ ਪਰਦਾ ਏ, ਦਿਲ ਜਖਮੀ ਨਿੱਤ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਚੇਤੇ ਕਰ ਵਿਸਰੀਆਂ-ਭੁੱਲੀਆਂ 'ਤੇ...।

ਮੇਰੇ ਚਾਅ ਵਿਲਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ ਨਿੱਤ ਹਿਜਰ ਦੀਆਂ ਚੋਭਾਂ ਸਹਿੰਦੇ ਨੇ, ਯਾਦਾਂ ਸਉਣ ਬਣ ਨਿੱਤ ਵਰਦੀਆਂ ਸਾਡੀਆਂ ਕੱਚੀਆਂ ਕੁੱਲੀਆਂ 'ਤੇ। ਇਕ ਨਗਮਾ ਦਰਦਾਂ ਦਾ ਦਮ ਤੋੜ ਗਿਆ ਬੁੱਲੀਆਂ 'ਤੇ।

-ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਲਾਲਪੁਰੀ
ਨੂਰਪੁਰ ਬੇਦੀ (ਰੂਪਨਗਰ)
ਫੋਨ: 91-94634-52261

ਮੇਰੀ ਮੰਗਣੀ ਤੇ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ

ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਨੂੰ ਭਾਗ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਜਿਉਂਦੇ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ (19 ਅਗਸਤ 1942-15 ਜੂਨ 2015) ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਮਾਰਮਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਮੰਗਣੀ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਛੋੜਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਿੱਸਾ ਦਿਲਚਸਪ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ, ਇਸ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਦੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਝਾਤ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। -ਸੰਪਾਦਕ

ਮੰਗਣੀ: ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੀ ਮੰਗਣੀ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸੁਣੋ। ਇਹ ਗੱਲ ਦਸੰਬਰ 1964 ਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਐਮ. ਏ. (ਫਾਈਨਲ) ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਮੈਨੂੰ ਪਿੱਛੋਂ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਆਈ। ਚਿੱਠੀ ਦਾ ਸਾਰ-ਤੱਤ ਸੀ, “ਤੈਨੂੰ ਇਕ ਕੁੜੀ ਦੇ ਬਾਪ ਨੇ ਵੇਖਣ ਆਉਣੈ। ਇਸ ਲਈ ਤੂੰ ਫਲਾਣੇ ਦਿਨ ਪਿੰਡ ਪਹੁੰਚ ਜਾ...।” ਓਏ (ਭਾਵ ਜਵਾਨੀ ਵੇਲੇ) ਮੇਰੇ “ਤੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦਾ ਭੂਤ ਸਵਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਭੂਤ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਹੋਰ ਹੀ ਕਮਲ ਮਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਿੰਡ ਜਾਣ ਲਈ ‘ਹਾਂ’ ਕਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ ਮੈਂ ਮਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਰਾਹੀਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ: ਮਾਨਯੋਗ ਬੇ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਕੁੜੀ ਦੇ ਬਾਪ ਨੂੰ ਕਹੋ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡਾ ਕੱਚਾ ਘਰ ਵੇਖ ਲਵੇ; ਜਮੀਨ ਆਦਿ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪਤਤਾਲ ਕਰ ਲਵੇ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਲੁਕਾ ਨਾ ਰੱਖਣਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦੇਣਾ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੀ ਮੁਹਰਲੀ ਕੱਚੀ ਕੰਧ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਮੀਂਹ ਨੇ ਢਾਹ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਇਹ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਘੋਲ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਸ ਕਰਕੇ ਦੁਬਾਰਾ ਨਹੀਂ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰ ਸਕੇ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਜਮੀਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਅਸਲੀਅਤ

ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ

ਦੱਸ ਦੇਣੀ ਕਿ ਚਾਰ ਭਾਈਆਂ ਕੋਲ ਕੁਲ ਅੱਠ ਕਿੱਲੇ ਭੇਟਿ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨ ਕਿੱਲੇ ਨੌਹਰੀਏ ਬਾਣੀਏ ਕੋਲ ਗਹਿਣੇ ਪਈ ਹੈ। ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਜਿਹੜਾ ਕਰਜ਼ਾ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਦੱਸਣਾ ਨਾ ਭੁੱਲਣਾ। ਨੇਕ (ਮੇਰਾ ਵੱਡਾ ਭਾਈ ਹਰਨੇਕ) ਬਾਰੇ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਦੱਸ ਦੇਣਾ ਕਿ ਉਹ ਵੈਲੀਆਂ-ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠਦਾ-ਉਠਦਾ ਐ ਤੇ ਸਿਗਰਟ, ਸ਼ਰਾਬ, ਭੰਗ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਨਸ਼ੇ ਛਕ-ਛਕ ਲੈਂਦੇ। ਅਖੀਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਰਿਸ਼ਤਾ ਉਦੋਂ ਹੀ ਲਵਾਂਗਾ ਜਦ-ਕਦ ਮੈਨੂੰ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਜੇ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਨ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਕੁੜੀ ਦਾ ਬਾਪ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਸਿੱਧੇ ਦਿਨ ਪਿੰਡ ਆ ਜਾਵਾਂਗਾ...।

ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਦੱਸੋ, ਕਿਹੜਾ ਬਾਪ ਹੋਏਗਾ ਜੋ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦਿਆਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਜਮਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿਸਦੇ ਨਰਕ-ਕੁੰਡ ਵਿਚ ਧੱਕਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੇਗਾ? ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਕੀ, ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਗੱਲ ਜਿਥੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਥੇ ਹੀ ਜਾਮ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਖੈਰ ਜੀ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ‘ਧਰਮ ਪੁੱਤਰ’ ਸਮਝਦਾ ਚਿੱਠੀ ਪੋਸਟ ਕਰ ਆਇਆ। ਪਿੰਡ ਪਹੁੰਚੀ ਚਿੱਠੀ ਜਦ ਮਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਦੋਸਤ ਸੁਖਦੇਵ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤਾਂ ਮਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਉਤਰਨਾ ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ ਸੀ। ਬੁੱਝੇ ਜਿਹੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਮਾਂ ਨੇ ਉਹੀ ਚਿੱਠੀ ਮੇਰੇ ਬਣ ਰਹੇ ਵਿਚੋਲੇ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ। ਵਿਚੋਲਾ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ ਮੇਰਾ ਤਾਇਆ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਬੜਾ ਹੀ ਸਾਫ-ਦਿਲ ਇਨਸਾਨ ਸੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਹਾਸੇ-ਨੌਣੇ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ ਵੀ ਸੀ। ਉਹ ‘ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਪਾਠੀ’ ਸੀ ਤੇ ਪਾਠ ਕਰਨ ਹਿਤ ਦੋਵੇਂ ਵਕਤ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਸਾਡੇ ਘਰ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਰਾਹੀਂ ਜਾਣਾ ਉਸ ਨੂੰ ‘ਸ਼ਾਟਕੱਟ’ (ਨੇੜੇ) ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਵੀ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਘਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਾਹਵਾ ਨੇੜੇ ਸਾਂ। ਤਾਏ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਹੱਸਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਲੈ ਹਰਨਾਮ ਕਰੋ, ਸਮਝ ਲੈ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇਰੇ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪੱਕਾ! ਲੱਗ-ਜਾ ਗੀਤ ਗਾਉਣ ਅੱਜ ਤੋਂ ਈ ਸ਼ਗਨਾਂ ਦੇ!” ਮਾਂ ਤਾਏ ਦੇ ਮਖੌਲੀਏ ਸੁਭਾਅ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਨਾ ਲਿਆ।

ਪਰ ਜਾਪਦੈ, ਤਾਏ ਨੇ ਨਾ ਹੀ ਮੇਰੀ ਚਿੱਠੀ ਮਖੌਲ ਵਜੋਂ ਲਈ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਮਖੌਲ ਵਜੋਂ ਕਹੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਘਰ ਦੀ ਆਰਥਕ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਾਫੀ ਕੁਝ ਸਹੀ-ਸਹੀ ਕੁੜੀ ਦੇ ਬਾਪ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹਲਾ ਰੱਖਦਾ ਵੀ ਕਾਹਦਾ? ਕੱਚਾ ਘਰ ਤੇ ਢਹੀ ਕੰਧ ਅਗਲੇ ਨੂੰ ਆਪ ਦਿਸ ਪੈਣੀ ਸੀ ਤੇ ਜਮੀਨ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਪਟਵਾਰੀ-ਗਰਦੌਰ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਹਾਂ, ਗਹਿਣੇ-ਪਈ ਜਮੀਨ ਤੇ ਕਰਜ਼ੇ ਦਾ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰਹੀ ਗੱਲ ਮੇਰੇ ਵੱਡੇ ਭਾਈ ਦੇ ਵੈਲਪੁਣੇ ਦੀ? ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਉਹ ਬਹੁਤੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ‘ਜੱਟ ਦੇ ਚਾਰ

ਪੁੱਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪੁੱਤ ਵਿਹਲੜ-ਸਿਹਲੜ ਨਿਕਲ ਈ ਜਾਵੈ।’ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਪਾਠੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਜਿਹੀ ਜੱਟ ਸੋਚ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਸੀ ਤਾਇਆ ਅਮਰ ਸਿੰਘ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਸ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਸਿਰਫ ਇਕੋ ਗੱਲ ‘ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ‘ਨੰਦ ਸਿਆਂ ਮੁੰਡਾ ਕੀ ਐ, ਨਿਰਾ ਹੀਰਾ ਐ! ਬਸ ਤੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖੋਗਾ, ਬਈ ਮਾਮੇ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁੰਡਾ ਭਾਲ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਮੇਰੀ ਧੀ ਵਾਸਤੇ।’ (ਤਾਇਆ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਦੂਰ-ਨੇੜੇ ਦੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਵਿਚੋਂ ਕੁੜੀ ਦੇ ਬਾਪ ਦਾ ਮਾਮਾ ਲਗਦਾ ਸੀ)। ਤਾਏ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੈਂ ‘ਹੀਰਾ’ ਸਿਰਫ ਇਸ ਕਰਕੇ ਲਗਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਪੁੱਤ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ‘ਪੌੜੀ’ ਦੇ ਇਕ ਡੰਡੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਜੇ ਡੰਡੇ ਉਤੇ ਪੈਰ ਧਰਦਾ ‘ਉਤਾਂ’ ਚੜ੍ਹਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

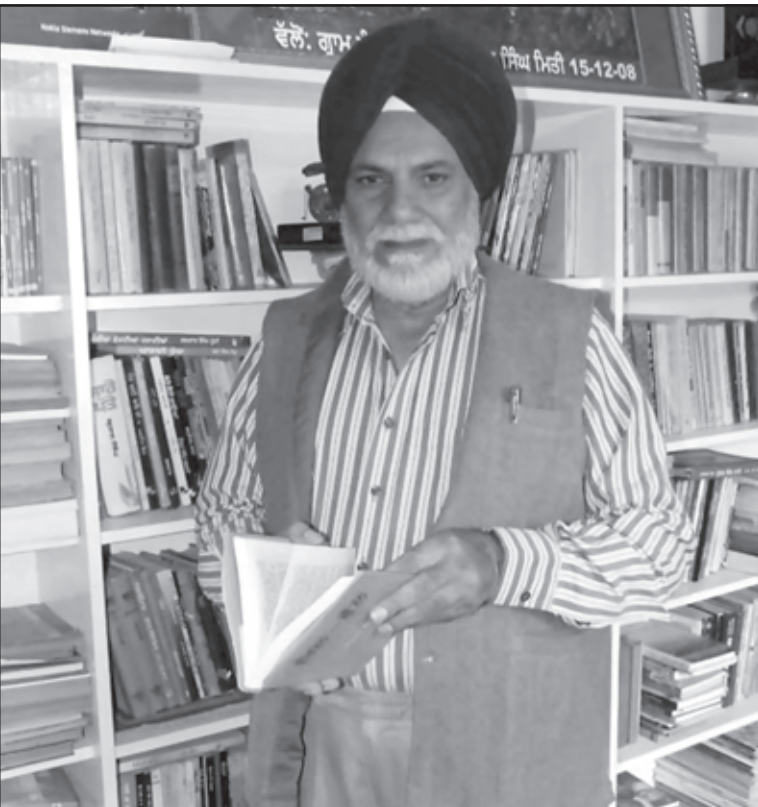
ਲਉ ਜੀ, ਤਾਏ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦਿਬ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਸਿਰ ‘ਤੇ ਮੇਰੇ ਵਾਲੀ ਚਿੱਠੀ ਅੱਗੋਂ ਆਪਣੇ ਭਾਣਜੇ ਯਾਨਿ ਕੁੜੀ ਦੇ ਬਾਪ ਨੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥ ‘ਤੇ ਜਾ ਧਰੀ। ਨੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹੀ ਤੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕੁਝ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ। ਤਾਇਆ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਨੰਦ ਸਿੰਘ ਫਿਲਾਸਫਰਾਂ ਵਾਲੀ ਗਹਿਰ-ਗੰਭੀਰ ਆਵਾਜ਼ ‘ਚ ਬੋਲਿਆ, “ਮਾਮਾ ਜੀ, ਲਗਦੈ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਮੇਰੀ ਧੀ ਦਾ ਸੰਯੋਗ ਇਸੇ ਲੜਕੇ ਸੰਗ ਲਿਖਿਐ। ਜਦ ਮੁੰਡਾ ਕਿਸੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ‘ਤੇ ਲੱਗ ਗਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਖਬਰ ਕਰ ਦਿਉ।”

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਕ ਛੁੱਟੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪਟਿਆਲੇ ਤੋਂ ਪਿੰਡ ਆਇਆ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬੇਹੱਦ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ, ਕੁਝ ਕੁਝ ਖੁਸ਼ੀ ਵੀ। ਖੁਸ਼ੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ, ਬਈ ਚਲੋ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ-ਜੁਲਦਾ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਤਾਂ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਧੀ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਰਿਸ਼ਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਮਨ ਅੰਦਰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਕੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਚੁੱਕਣ ਲੱਗੇ? ‘ਕਿਉਂ ਕਰ ਰਿਹੈ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਨੰਗ-ਮੁਲੰਗ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੁੜੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ? ਕਿਤੇ ਕੁੜੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨੁਕਸ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ? ਕੁੜੀ ਲੱਗਣੀ-ਲੂਹਲੀ ਜਾਂ ਕਰੈਕਟਰ ਕਰਕਟਰ...? ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਐ ਤਾਂ ਉਸ ਭਲੇਮਾਣਸ ਨੇ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝ ਲਿਆ, ਬਈ ਮੈਂ ਬਿਨਾ ਦੇਖੇ, ਬਿਨਾ ਪੁੱਛ-ਪੜਤਾਲ ਉਸ ਦੀ ਧੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ?’ ਫੇਰ ਇਹ ਖਿਆਲ ਵੀ ਆਇਆ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਐਸੀ-ਵੈਸੀ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਤਾਇਆ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਪੈਂਦਾ? ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਐਨੀ ਨੇੜਤਾ ਹੈ, ਅਜਿਹੀ ਘਟੀਆ ਗੱਲ ਤਾਂ ਉਹ ਕਦੇ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਮੈਂ ਤਾਏ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਵੀ ਮੁਨਾਸਿਬ ਨਾ ਸਮਝੀ। ਫੇਰ ‘ਚਲੋ ਜਦੋਂ ਅੱਗੇ ਗੱਲ ਚੱਲੀ, ਉਦੋਂ ਵੇਖੀ ਜਾਊ, ਅਜੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਐਮ. ਏ. ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੇਣੈ, ਨੌਕਰੀ ਲੱਭਣੀ ਐ।’ ਸੋਚ ਕੇ ਸੰਕੇ-ਫੰਕੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚੋਂ ਝਾੜ ਛੱਡੇ।

ਲਉ ਜੀ, ਮੈਂ ਐਮ. ਏ. ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦਿੱਤਾ, ਚੰਗੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਨੰਬਰ ਵੀ ਆ ਗਏ। ਉਦੋਂ ਵੀ ਚੰਗੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਣ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀਹ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੱਜ-ਨੱਠ ਦੇ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਮਾਨਸਾ ਕਸਬੇ ਵਿਖੇ ਨਵੇਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਨਹਿਰੂ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਲੈਕਚਰਰ ਦੀ ਚੰਗੀ ਨੌਕਰੀ ਵੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਨੌਕਰੀ ‘ਤੇ ਲੱਗੇ ਨੂੰ ਅਜੇ ਪੰਜ-ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਹੀ ਹੋਏ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ‘ਕੁੜੀ ਦਾ ਬਾਪ’ ਮਿਲਣ ਆ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਵੇਖਣੀ-ਪਰਖਣੀ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਸੂਝਵਾਨ ਸੱਜਣ ਪੁਰਜ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਲਜ ਦੀ ਕੰਟੀਨ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਲੈ ਗਿਆ ਤੇ ਅਸੀਂ ਕੰਟੀਨ ਨਾਲ-ਲਗਵੇਂ ਗਰਾਊਂਡ ਵਿਚ ਬੈਠ ਗਏ। ਗੱਲਬਾਤ ਚੱਲੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਯਾਦ ਕਰਵਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਚਿੱਠੀ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਮੁੰਡਿਆਂ-ਖੁੰਡਿਆਂ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਈ ਨਾ ਸਮਝ

ਲੈਣਾ। ਮੈਂ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਸਹੀ ਤੇ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਸੀ।”

ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਉਸ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਪਤੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ, ਸਭ ਕੁਝ ਦਾ ਪਤਾ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਐ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਪਤਾ ਲੱਗਣ ‘ਤੇ ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ ਮਨ ਵਿਚ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਘਰ ਆਪਣੀ ਧੀ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਵਿਆਹਾਂਗਾ ਪਰ ਤੇਰੀ ਚਿੱਠੀ ਨੇ ਮੇਰਾ ਇਰਾਦਾ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਤੇਰੀ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਨੌਜਵਾਨ ਜੀਵਨ ‘ਚ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਬਣੇ ਚਾਹੇ ਨਾ ਬਣੇ ਪਰ ਇਹ ਭੁੱਖਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਮਰੇਗਾ। ਮੇਰੀ ਧੀ ਸੁਖੀ ਰਹੂ ਇਹ ਸੰਯੋਗ ਪਾ

ਕੇ...ਕਾਕਾ, ਮੈਨੂੰ ਤੂੰ ਪਸੰਦ ਐ। ਮੇਰੀ ਧੀ, ਮੇਰੇ ਘਰ-ਬਾਰ ਬਾਰੇ ਤੂੰ ਪਤਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਦੱਸ ਦੇਵੀ।” ਤੇ ਉਹ ਚਲਿਆ ਗਿਆ।

ਪਿੱਛੋਂ ਮੈਂ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਅੰਦਰ ‘ਸਭ ਕੁਝ’ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਕਰ ਕੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਲਈ ‘ਹਾਂ’ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਮੰਗਣੀ ਦਾ ਦਿਨ ਵੀ ਪੱਕਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਜਿਸ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਕੱਚੇ ਤੇ ਢਹੀ ਕੰਧ ਵਾਲੇ ਘਰ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਮੰਗਣੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਇਕ ਗੜਬੜ ਹੋ ਗਈ। ਮੰਗਣੀ ਦੀ ਰਸਮ ਪਿੱਛੋਂ ਜਦ ਮੈਂ ਸ਼ਗਨਾਂ ਵਾਲਾ ਪਰਨਾ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਧਰਿਆ ਤਾਂ ਸ਼ਗਨਾਂ ਵਾਲੇ ਪੈਸਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮਾਂ ਨੂੰ ਸਿਉਣੇ ਦੀ ਇਕ ਮੋਹਰ ਮਿਲ ਗਈ। ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਵੀ ਹੋਈ ਤੇ ਗੁੱਸਾ ਵੀ ਆਇਆ, ਬਈ ਐਨਾ ਕਹਿਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ...? ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ, ਦੋਸਤਾਂ-ਮਿੱਤਰਾਂ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ‘ਚ ਫੜ੍ਹ ਮਾਰੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਦਰਸ਼ ਤੇ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਵਿਆਹ-ਮੰਗਣੀ ਕਰ ਰਿਹਾਂ, ਹੁਣ ਉਹ ਸਾਰੇ ਕੀ ਸੋਚਣਗੇ? ਇਹੋ ਕਿ ‘ਹਾਥੀ ਦੇ ਦੰਦ ਖਾਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤੇ ਦਿਖਾਉਣ ਨੂੰ ਹੋਰ?’ ਕਿਵੇਂ ਵਿਖਾਉਂ ਮੂੰਹ ਦੋਸਤ-ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ? ਬੜੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਆਕਵਰਡ ਹੁੰਦੀ ਜਾਪੀ। ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਐਨੀ ਮੇਰੇ ‘ਚ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਪਈ ਕਿ ਭਰੀ ਪੰਚਾਇਤ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਮੋਹਰ ਉਸ ਭਲੇਮਾਣਸ, ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਬਣ ਚੁਕੇ ਸਹੁਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਵਗਾਹ ਮਾਰਾਂ। ਉਸ ਆਦਮੀ ਦਾ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਪੈ ਚੁਕਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ‘ਦੇਵਤਾ ਪੁਰਜ’ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸਾਂ। ਦੂਜੀ ਗੱਲ, ਜਿਹੜੀ ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਹ ਕਿ ਹੋ ਸਕਦੈ ਮੋਹਰ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਹੀ ਕੋਈ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਆ ਗਈ ਹੋਵੇ! ਭਾਵੇਂ ਮੋਹਰ ਕੋਈ ਵਡਮੁੱਲੀ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਆਰਥਕ ਪੱਖੋਂ ਟੁੱਟੇ ਘਰ ਦੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਨੌਜਵਾਨ ਦੇ ਪੈਰ

ਉਖੇੜਨ ਲਈ ਤਾਂ ਇਸ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਸੋਨ-ਮੋਹਰ ਦਾ ਹੀ ਲਿਸ਼ਕਾਰਾ ਕਾਫੀ ਹੁੰਦੈ। ਮਾਂ ਮੇਰੇ ਧਰਮ-ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਸਮਝ ਗਈ ਤੇ ‘ਨਸੀਹਤ’ ਦਿੱਤੀ, “ਚਲ ਚੁੱਪ ਕਰ। ਹੁਣ ਰੋਲਾ ਪਾਉਂਦਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਜੇ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਹੋਇਆ, ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ ਕਰ-ਲੀਂ।”

ਲਗਦੈ, ਮਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਵੀ ਅੰਦਰਖਾਤੇ ਲਲਚਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਗਰੀਬ ਦਿਲ ਸ਼ਾਇਦ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, “ਦੇਖੋ, ਮੇਰੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਮੋਹਰਾਂ ਪੈਂਦੀਐ! ਐਵੇਂ ਨਾ ਸਮਝ ਲਿਉ ਤੁਸੀਂ ਕਿਤੇ ਸਾਨੂੰ?” ਖੈਰ ਜੀ, ਮੇਰੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਆਖੋ ਜਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਜਮਾਂ ਸੱਚੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਮੋਹਰ ਵਾਪਿਸ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਉੱਜ, ਨਾਲ

ਕੀਤਾ ਇਕਰਾਰ ਨਿਭਾਉਂਦੇ, ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਅੱਠ-ਦਸ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਦਿਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਪੈਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਏ।...
ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ: ਹੁਣ ਸੁਣੋ ਮੇਰੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਵਾਰਤਾ। ਮੰਗਣੀ ਦੀ ਰਸਮ ਪਿੱਛੋਂ ਤੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੇ ਸਹੁਰੇ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਮੇਰੇ ਸਹੁਰਾ ਘਰ ਦੇ ਆਪਸੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਉਸ ਘਰ ਨਾਲ ਬਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਕੁਝ ਸਮੀਕਰਨ ਜਿਹੇ ਵਿਗੜ ਗਏ। ਹੁਣ ਤਕ ਜੋ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਹ ਮੁਖ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਮੇਰੇ ਸਹੁਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਉਸ ਘਰ ਦੇ ਹੋਰ ਮੈਂਬਰ ਮੂਹਰੇ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਉਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨੀ ਪੈਣੀ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਮੰਗੇਤਰ ਮਨਜੀਤ ਦੀਆਂ ਦੋ ਭੈਣਾਂ ਸਨ। ਇਕ ਵੱਡੀ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਛੋਟੀ। ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਵਿਆਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਭਾਈ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਮਾਂ ਸਾਧਾਰਨ ਔਰਤ ਸੀ। ਸੌ, ਵਿਆਹ ਦਾ ਜੋ ਢਮ-ਢਮਾ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਸਾਢੂਆਂ (ਸਾਢੂਆਂ) ਤੇ ਮਨਜੀਤ ਦੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮੂਹਰੇ ਲਗ ਕੇ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਵੱਡੇ ਸਾਢੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ। ਮੇਰੇ ਸਹੁਰੇ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿੱਛੋਂ ਮੈਂ ਵੀ ਉਸ ਘਰ ਆਮ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ ਤੇ ਮੇਰੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਬੇਝਿਜਕ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਵਿਆਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ‘ਤੇ ਹੀ ਹੋਏਗਾ ਜੋ ਬਾਪੂ ਜੀ ਨਾਲ ਤੈਅ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਪਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹਾਂ ਵੇਲੇ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਹੋਣ ਕਿ ਮਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਆਖੇ ਕਿ ਸਾਢੂਆਂ ਨੇ ਮੋਹਰੀ ਬਣ ਕੇ ਜਾਣ ਕੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦਿੱਤਾ। ਖੈਰ, ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰਾ ਕਿਹਾ ਸਭ ਕੁਝ ਮੰਨ ਗਏ।

ਮੈਂ ਵਿਆਹ ਤਾਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਠਹਿਰ ਕੇ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਇਕ ਤਾਂ ਸਹੁਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੁਣੇ ਹੋਈ ਮੌਤ ਕਰ ਕੇ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਆਪਣੀ ਖਿੰਡਰੀ-ਪੁੰਡਰੀ ਆਰਥਕ ਹਾਲਤ ਕਰ ਕੇ, ਪਰ ਉਸ ਘਰ ਆਮ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਤੇ ਵਿਚ-ਵਿਚ ਮਨਜੀਤ ਨੂੰ ਮਿਲਣ-ਜੁਲਣ ਕਾਰਨ ਸਹੁਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਡਰ ਜਿਹਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ (ਜੋ ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ ਸੀ), ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਵਿਆਹ ਲੋਟ ਪਾਉਣ ‘ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾ ਪਾ ਸਕਿਆ। ਸੌ, ਵਿਆਹ 6 ਫਰਵਰੀ 1967 ਨੂੰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ।

ਭਾਵੇਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸਾਦ-ਮੁਰਾਦਾ ਹੀ ਕਰਨਾ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ‘ਸਾਦ-ਮੁਰਾਦਾ’ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਮੀਨ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਗਹਿਣੇ ਸੀ ਤੇ ਘਰ ਸਿਰ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਵੀ ਉਦੋਂ ਦਾ ਉਦੋਂ ਹੀ ਮੂੰਹ ਟੱਡੀ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਤੇ ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਕਿਸਾਨੀ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਲਾਹੁਣਾ ‘ਖਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਵਾੜਾ’ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੁਣ ਹੋਰ ਕਰਜ਼ਾ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਮੁਰਖਤਾ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਸੌ, ਹਰ ਪਾਸਿਉਂ ਮੈਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੁੱਠੀ ਘੁੱਟਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਵਿਆਹ ਸਿਆਲ ਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਬਹੁਤਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ ਗਰਮ ਕੋਟ-ਪੈਂਟ ਦੀ ਲੋੜ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ-ਮਿੱਤਰ ਐਸ. ਪੀ. ਸਭਰਵਾਲ, ਜਿਸ ਨੇ ਨਵਾਂ-ਨਵਾਂ ਗਰਮ ਸੂਟ ਸੰਵਾਦਿਆ ਸੀ, ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੀ ਖਾਤਰ ਮੇਰੇ ਵਿਆਹ ਤਕ ਆਪਣਾ ਨਵਾਂ ਸੂਟ ਨਾ ਪਹਿਨੇ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦੇਵੇ। ਭਲਾ ਹੋਵੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਭਰਵਾਲ ਦਾ, ਉਸ ਭੱਦਰ ਪੁਰਜ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਘਰੇ ਮੈਂ ਦਬਾਅ ਪਾਉਣ ਲਗੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਕਹੇ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਭਾਵੇਂ ਕਰਾਂ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰਾਂ ਪਰ ‘ਬਹੂ’ ਲਈ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਸ਼ਗਨਾਂ ਦਾ ਸੂਟ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਵਾਂ। ਇਥੇ ਮਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਮੂਹਰੇ ਆ ਖੜੋਤੇ। ਮਾਂ ਹੀ ਘਰ ਵਿਚ ਇਕੱਲਾ ਅਜਿਹਾ ਜੀਅ ਸੀ ਜੋ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਮੇਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹੜੀ-ਕਿਹੜੀ ਮੁਸੀਬਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਝੱਲੀ? ਹੁਣ ਵਿਆਹ ਦੇ ‘ਪੁੱਠੇ’ ਰੰਗਾਂ-ਢੰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹ ਬੇਚਾਰੀ ਕੋਈ ਦਖਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਰਹੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਮਾਂ ਦੇ ਐਨੇ ਕੁ ਜਜ਼ਬਾਤ ਦਾ ਵੀ ਖਿਆਲ ਨਾ ਰੱਖਾਂ? ਲਾਹਣੜ ਐ ਮੇਰੇ ਅਜਿਹੇ ਪੁੱਤ ਹੋਣ ‘ਤੇ! ਇਹ ਖਿਆਲ ਮੇਰੇ ‘ਤੇ ਭਾਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਤੇ ਮੈਂ ਮਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਦਾ ‘ਖਿਆਲ’ ਇਸ ਸ਼ਰਤ ‘ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਕਿ ਸੂਟ ਖਰੀਦਿਆ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਧਰੋਂ-ਉਧਰੋਂ ਉਧਾਰਾ ਫੜ ਕੇ ਸਾਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਸੂਟ ਦਾ ਕੋਈ ਦਿਖਾਵਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਹ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕੁੜੀ ਵਾਲਿਆਂ

ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਜਾ ਵਾਬ ਆ ਗਿਆ। ਚਿੱਠੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸੀ ਪਰ ਲਿਖੀ ਫਾਰਸੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਥੀ ਕੋਲੋਂ ਪੜ੍ਹਾਈ। ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਸਹੁਰਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਲਈ ਮਾਫੀ ਮੰਗੀ ਸੀ ਤੇ ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕੋਈ ਗਲਤੀ ਨਾ ਦੁਹਰਾਉਣ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਹੁਰਾ ਸਾਹਿਬ

(ਅਗਲੇ ਸਫੇ ‘ਤੇ ਜਾਰੀ)

ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ: ਕੁਝ ਸਵਾਲ

ਮੈਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਇਸ ਕਰਕੇ ਚੰਗਾ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਥੇ ਹਰ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਹਾਸਲ ਹੈ। ਇਸ ਹੱਕ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਂਦਿਆਂ ਬੁਲਾਰਾ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇ ਉਪਰ ਵਧੀਕ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰੰਚਕ ਮਾਤਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਅਜਿਹੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੋਧ ਦਏਗਾ। ਭਾਰਤੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਅੱਜ ਉਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਾਂਗਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ। ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਸੀਂ ਕੁਝ ਦੱਸ ਸਕੋ।

ਅੱਠ ਦਸ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਹੋਵਾਂਗਾ ਉਦੋਂ। ਦੁਸਹਿਰੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਚਾਗੇ ਠੰਢ ਉਤਰਨ

ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪੰਨੂ
ਫੋਨ: 91-94642-51454

ਲੱਗਦੀ ਤਾਂ ਘਰ ਲਿਪੇ ਪੈਂਦੇ ਜਾਂਦੇ। ਕੱਚੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਪਾਠ ਸਦਕਾ ਚਮਕਣ ਲੱਗਦੀਆਂ। ਚੁਆਨੀ ਦਾ ਕੈਲੰਡਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਬਾਪੂ ਜੀ ਰੁਪਈਆ ਫਤਾ ਕੇ ਆਖਦੇ, ਜਾਹ ਮੂਰਤਾਂ ਖਰੀਦ ਲਿਆ। ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਰਮਾਇਣ ਜਾਂ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੇ ਨਾਇਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਖਰੀਦਦੇ, ਪਰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਰਮਾਇਣ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਕਲੇਸ਼ ਛੇੜ ਦਿੰਦੇ ਨੇ। ਗਵਾਢੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਜੇ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਛਿੜਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਗੱਲ ਐ, ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੀਂ ਛਿੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਹਰ ਸਾਲ ਜਿਹੜੇ ਚਾਰ ਕੈਲੰਡਰ ਖਰੀਦਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ, ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ ਤੇ ਸ. ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਹੁੰਦੇ। ਅੱਠਵੀਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਬੋਸ ਉਪਰ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਬੜਾ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ। ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਦੱਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ, ਚਲੋ ਉਹ ਬੰਗਾਲੀ ਹੋਏਗਾ, ਫੇਰ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ। ਫਰਕ ਇਹ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਬੋਸ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੋਣੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ

ਸੀ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਯੋਧੇ ਹੋ ਈ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਤਾਂ ਵੀ, ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਟੰਗਣੇ ਰੁਕੇ ਨਹੀਂ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ ਨੇ ਸੁਣਾਈ। ਦੱਸਿਆ, “ਮੈਂ ਲਗਾਤਾਰ ਸੁਣਦਾ ਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁਧ ਭਿਆਨਕ ਯੁੱਧ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਖਤ ਪਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਗੋਰੇ ਥਰ-ਥਰ ਕੰਬਦੇ ਦੇਸ਼ ਛੱਡਣ ਹੀ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਆਉਣ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਸਾਥੀਆਂ ਸਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਦੇਖਣ ਹੀ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਗੱਲ ਬਾਤ ਦੀ ਕੀ ਸਮਝ ਸੀ? ਜਦੋਂ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ, ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਸੋਟੀ ਤੇ ਲੰਗੋਟੀ ਵਾਲੇ ਉਹ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਸੱਟ ਵੱਜੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕੋਈ ਉਚਾ ਲੰਮਾ ਯੋਧਾ ਘੋੜੇ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਆਏਗਾ, ਹੱਥ 'ਚ ਵੱਡੀ ਕਿਰਪਾਨ ਹੋਵੇਗੀ। ਬੱਸ ਕੋਈ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗਾ ਜਰਨੈਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਗੱਲ ਈ ਨਾ ਬਣੀ। ਮੈਂ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ।”

ਜਦੋਂ ਪੰਜ ਸੌ ਦਾ ਨੋਟ ਨਵਾਂ ਨਵਾਂ ਚੱਲਿਆ ਤਾਂ ਝਗੜਿਆਂ ਦਾ ਸਬੱਬ ਬਣ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਅਤੇ ਪੰਜ ਸੌ ਦੇ ਨੋਟ ਵਿਚਕਾਰ ਵਧੀਕ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗਲਤੀ ਅਕਸਰ ਹੀ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਦੇ ਇਕ ਪਾਠਕ ਨੇ ਸੰਪਾਦਕ ਦੇ ਨਾਮ ਖਤ ਲਿਖਿਆ, ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਦੇ ਨੋਟ ਉਪਰ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਛਪਵੀ ਹੈ, ਜੇ ਪੰਜ ਸੌ ਦੇ ਨੋਟ ਉਪਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਛਪੀ ਜਾਵੇ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣਾ ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ ਦੇ ਗੁਰੂ ਕਾਸੀ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਉਪਰ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾ ਸੈਮੀਨਾਰ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਗੁਰਤੇਜ ਸਿੰਘ ਕੰਗ ਦਾ ਫੋਨ ਆਇਆ ਕਿ ਪੇਪਰ ਪੜ੍ਹਨ ਆਓ। ਮੈਂ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਸੋ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਦੇਣੀਆਂ। ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ

ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਹੀਦ ਧਰਮੀ ਬੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਨਿਛਾਵਰ ਕਰੇ, ਦੁਨੀਆਂਦਾਰੀ ਦੀ ਗਰਜ਼ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀਆਂ। ਮੈਂ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਧਰਮ ਮੰਨ ਲਵਾਂ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਗੱਲ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਵੀ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਚਲੇ ਗੱਲ ਨਾ ਬਣੀ ਤਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਬਤ ਕੁਝ ਸੁਣਨ ਦਾ ਲਾਭ ਮਿਲੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਜਗਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਇਰਫਾਨ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਰਾਮ ਵਰਗੀਆਂ ਨਾਮਵਰ ਹਸਤੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਦੇ ਸਭ ਮੁਰੀਦ ਮਾਰਕਸੀ ਹਨ। ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸ਼ਹੀਦ ਦਾ ਰੱਬ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਬੁਰਾ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਲਿਖਤ ‘ਮੈਂ ਨਾਸਤਕ ਕਿਉਂ ਹਾਂ’ ਦਾ ਕਈ ਵਾਰ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਵੀ ਚਰਚਾ ਹੋਈ ਕਿ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਬੁੱਤ ਪੱਗ ਵਾਲਾ ਕਿਉਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ, ਮੈਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਬੋਸ਼ਕ ਪੱਕਾ ਨਮਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਰੱਬ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਮੈਂ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਗੁਆ ਬੈਠਾ ਹਾਂ? ਇਤਰਾਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾ ਕੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬੁੱਤ ਕਿਉਂ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਮੇਰਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਕਿ ਦਸਤਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਜੇ ਟੋਪੀ ਵਾਲਾ ਬੁੱਤ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ, ਕੀ ਫੇਰ ਠੀਕ ਸੀ? ਕੀ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਬੁੱਤਪ੍ਰਸਤੀ ਦਾ ਹਮਾਇਤੀ ਸੀ? ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਅਤੇ ਯੁਵਰਾਜ ਕੋਸਾਧਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਨੇ ਕੇਸ ਰੱਖੇ ਹੋਣ, ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਵਾਸਤੇ ਦਸਤਾਰ ਉਸ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਦਸਤਾਰ ਦੇ ਮਾਇਨੇ ਸ਼ਾਨ, ਰਾਜ ਭਾਗ, ਅਣਖ ਆਦਿ ਸਭ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਦੋ ਢਾਂਡੀ ਨੱਥਮੱਲ ਤੇ ਅਬਦੁੱਲ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਾਰ ਚਰੀ ਤੇ ਗਾਈ, ਦੋ ਤਲਵਾਰੀ ਬੱਧੀਆਂ, ਇੱਕ ਮੀਰ ਦੀ ਇੱਕ

ਪੀਰ ਦੀ।
ਪੱਗ ਤੇਰੀ, ਕੀ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ।

ਪੱਗ ਜਹਾਂਗੀਰ ਵੀ ਬੰਨ੍ਹਦਾ ਸੀ ਪਰ ਢਾਂਡੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਸ਼ਾਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ, ਉਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਕਿੱਥੇ? ਲਾਜਪਤ ਰਾਇ ਲਾਲਾ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦਸਤਾਰ ਕਾਰਨ ਕੀ ਬੇਅਦਬੀ ਹੋ ਗਈ, ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਦਸਤਾਰ ਬੰਨ੍ਹੀ ਦਿਖਾ ਕੇ ਕੁਝ ਸਵਾਰਥੀ ਨੇਤਾ ਸਿਆਸਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੇਰਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਕਿ ਸਿਆਸਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਲੋਕ ਤਾਂ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿਆਸਤ ਦੀ ਖੱਟੀ ਖਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤਾਂ ਹੈ ਈ ਸਿਆਸੀ ਮੰਤਵ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਸੀ? ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੱਬੀਆਂ ਮਾਰਕਸੀ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਸਿਆਸਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ।

ਸ. ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਵਿਰੁਧ ਯੁੱਧ ਕੀਤਾ। ਸ. ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਛਾਪੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਿਹੜੀ ਸਟੇਟ ਬਣੇਗੀ, ਉਹ ਵਪਾਰੀ ਵਰਗ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਲੁੱਟ ਖਸ਼ੋਟ ਘਟੇਗੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਰਹਿ ਗਿਆ? ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਰੂਸ ਦੀ ਤਰਜ਼ ਦਾ ਇਨਕਲਾਬ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦਾ। ਮੇਰਾ ਮਕਸਦ ਸ਼ਹੀਦ ਨੂੰ ਨਸੀਹਤਾਂ ਦੇਣ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ ਜਿਹਾ ਦਿਖਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਹ ਜਾਣਨ/ਦੱਸਣ ਦੀ ਮੇਰੀ ਇੱਛਾ ਹੈ।

ਇਹ ਵਿਵਾਦ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹੀਦ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਛਾਪਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਹਨ ਕੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਵਿਵਾਦ ਵਿਚ ਕਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੇ ਇਕ ਸਤਰ ਵੀ ਨਾ ਲਿਖੀ ਹੁੰਦੀ, ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਸਤਿਕਾਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਵੀ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਣਾ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਲਿਖਤ ਸਾਡੇ ਕੋਲ

ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵੀ ਪੋਹ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਸਭਾ ਦੱਸ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨਾਮਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਜਿਹੜੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਸਥਾਨ ਪੌੜੀ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਹਿਲੇ ਡੰਡੇ ਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਆਕਾਸ਼ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ਪੌੜੀਆਂ ਲੱਗ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ।

ਸੁੰਮਤੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਅਤੇ ਸੁੰਮਤੀ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਟੇਟ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ। ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਸਵਾਲ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕੀ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ? ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ, ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਪਿਤਾ ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀ, ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਸ਼ਹੀਦ ਹਨ ਪਰ “ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਕਾ ‘ਵਧ’ ਹੁਆ ਥਾ” ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਪੀਰ ਸਨ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਸੁਨੇਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਲਾਮੀ ਤੇ ਵੈਦਿਕ ਸੱਭਿਆਤਾਵਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਨਹੀਂ। ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਦਾ ਮੱਤ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ?

ਸ. ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਸਟੇਟ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਵੀ ਸਟੇਟ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਦਿਨ ਸਟੇਟ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਨਿੰਦਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਾਸਤੇ ਦੋ ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਸਟੇਟ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਸੁਖਦੇਵ, ਰਾਜਗੁਰੂ ਜਾਂ ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ ਨੇ ਕੀ ਸਟੇਟ ਤੋਂ ਕਦੀ ਪੈਸੇ ਲਏ ਸਨ? ਕੀ ਸਟੇਟ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀ ਮਾਇਕ ਮੱਦਦ ਕਰਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ?

ਮੇਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਕੁ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਧੰਨ ਭਾਗ। ਬੁਦਰਜ਼ ਕਰੋਮੋਜ਼ੋਵ ਦੇ ਪਾਤਰ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ, “ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਕਰੋੜਪਤੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਇੱਛਾ ਹੈ ਮੇਰੇ ਕੁਝ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਮਿਲ ਜਾਏ।”

ਮੇਰੀ ਮੰਗਣੀ ਤੇ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ

(ਪਿਛਲੇ ਸਫੇ ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਤੋਂ ਵਾਪਿਸ ਲੈ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਮਾਂ ਬੇਚਾਰੀ ਇਸ 'ਤੇ ਵੀ ਮੰਨ ਗਈ ਸੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਅੱਜ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ, ਇਹ ‘ਘਟੀਆ’ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਸੀ (ਆਰਥਕ ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ ਦੇ ਮਾਰੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ‘ਘਟੀਆ’ ਗੱਲਾਂ ਅਕਸਰ ਕਰਨੀਆਂ ਪੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ)। ‘ਚਿਕਨ ਟੈਰਾਲੀਨ’ ਦਾ ਇਹ ਸੂਟ ਮੈਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਵਿਚੋਂ ਲਗਦੀ ਆਪਣੀ ਭਾਣਜ-ਨੂੰਹ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ।

ਪਿਛਲੇ ਅਠਾਈ-ਤੀਹ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਘਰ ਕੋਈ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਮੇਰੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਘਰ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਵਿਆਹਾਂ ਵਿਚ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਲੈਣ ਦਾ ਕਦੇ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ। ਹੁਣ ਲੈਣ ਦੀ ਵਾਰੀ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਚਾੜ੍ਹੀਆਂ ਬਿੜੀਆਂ ਉਤਾਰ ਲਈਆਂ ਜਾਣ ਪਰ ਮੇਰੇ ‘ਕਮਲਪੁਣੇ’ ਮੂਹਰੇ ਬੋਲਣ ਦੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈ ਰਹੀ। ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀਆਂ ਪਾ, ਜਾਂ ਸਨੇਹੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਕਿ ਵਿਆਹ ਅਤੀ ਸਾਦਾ ਹੋਏਗਾ। ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਇਕੋ ਜੀਅ ਆਵੇ। ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਕੱਪੜਾ-ਲੀੜਾ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਖੋਚਲ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਥੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੇ ਆਸ ਨਾਲ ਆਵੇ। ਇਹ ਵੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਭਾਈ-ਭੈਣ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਪਸੰਦ ਨਾ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹੋਣ, ਉਹ ਬੇਸ਼ਕ ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਸ਼ਰੀਕ ਹੋ ਕੇ ਚਿੱਤ ਭੈੜਾ ਨਾ ਕਰਨ।

ਵਿਆਹ ਲਈ ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਮਿਠਿਆਈ ਬਣਵਾਈ। ਸਿਰਫ ਇਕ ਡੱਬਾ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਮੁੱਲ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਸਹੁਰੇ-ਪਰਿਵਾਰ ਵੱਲੋਂ ‘ਬਹੁ’ ਨਾਲ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਉਸ ਦੇ ‘ਗੱਡੀ ਵਾਲਿਆਂ’ ਵਾਸਤੇ। ਮੈਂ ‘ਐਲਾਨ’ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬਾਜ਼ਰੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਤੇ ਸਾਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਚਲੇਗਾ।

ਸਭ ਨੇ ਮੇਰੀ ਇਸ ‘ਮੁਰਖਤਾ’ ਅੱਗੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ। ਜੰਵ ਲਈ ਮੈਂ ਦੋ ਕਾਰਾਂ ਕਿਰਾਏ ‘ਤੇ ਕੀਤੀਆਂ (ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਇਕ ਕਾਰ ਵਾਧੂ ਕਰ ਕੇ ਗਲਤੀ ਕੀਤੀ ਸੀ)। ਜੰਵ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕੁਲ ਸੱਤ ਜਣੇ ਗਏ-ਚਾਰ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ, ਇਕ ਸ਼ਰੀਕੇ ਵਿਚੋਂ ਚਾਚਾ ਜੀ, ਇਕ ਵਿਚੋਲਾ ਅਤੇ ਸਤਵਾਂ ਮੈਂ। ਨਾ ਬਾਪੂ, ਨਾ ਤਾਇਆ

ਅਜਮੇਰ ਔਲਖ ਆਪਣੀ ਧਰਮ ਪਤਨੀ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਔਲਖ ਨਾਲ

ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਭਾਈ।
ਮੇਰੇ ਸਹੁਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਜੱਦੀ ਸਬੰਧ ਤਾਂ ਜਿਲਾ ਬਠਿੰਡੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦਾਨ ਸਿੰਘ ਵਾਲਾ ਨਾਲ ਸੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਾਰਨ ਮੇਰੇ ਸਹੁਰੇ ਨੇ ਬਠਿੰਡੇ ਮਕਾਨ ਖਰੀਦ ਕੇ ਉਥੇ ਹੀ ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਤੋਂ ਪੱਕੀ ਚਿਹਾਇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਬਠਿੰਡਾ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਕਿਸ਼ਨਗੜ੍ਹ ਫਰਵਾਹੀ ਤੋਂ ਕੋਈ 70

ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਵੱਡੇ ਸਾਢੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹਰ ਹਾਲਤ ਸਵੇਰੇ ਅੱਠ ਵਜੇ ਬਠਿੰਡੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਈਏ, ਉਹ ਠੀਕ 8 ਵਜੇ ਰਾਜਿੰਦਰਾ ਕਾਲਜ ਕੋਲ ਸਾਡੇ ਸਵਾਗਤ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣਗੇ। ਅਸੀਂ 8 ਵਜਣ ਤੋਂ ਕੋਈ ਪੰਦਰਾਂ-ਵੀਹ ਮਿੰਟ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਪਰ ਸਾਡੇ ਸਵਾਗਤ ਲਈ ਉਥੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੋਈ ਪੌਣਾ ਘੰਟਾ ਅਸੀਂ ਉਥੇ ਖੜ੍ਹੇ ਉਡੀਕਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਕੋਈ ਨਾ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਅਖੀਰ ਵਿਚੋਲੇ ਨੇ ਜਾ ਕੇ ਖਬਰ ਕੀਤੀ। ਫੇਰ ‘ਸਵਾਗਤ-ਕਰਤਾ’ ਜੁੱਤੀਆਂ

ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਕੋਟ ਕਾਫੀ ਤੰਗ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਸ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਵਿੱਡ ਕਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ (ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਮੈਂ ਵੀ ਕਾਫੀ ਪਤਲਾ ਸੀ ਪਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਭਰਵਾਲ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ‘ਕਾਗਜ਼ੀ ਪਹਿਲਵਾਨ’ ਸੀ)। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕਿਸੇ ਬਹਾਨੇ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਬਟਨ ਖੋਲਿਆ ਤੇ ਵਿੱਡ ਦੀ ਕਸ-ਕਸਾਈ ਦੀ ਮੁਸੀਬਤ ਤੋਂ ਖਹਿਤਾ ਛੁੱਟਾ।

ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਉੱਜ ਤਾਂ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਵੇਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਜੀ ਤੋਂ ‘ਕਾਕਾ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਸਪੁੱਤਰ ਸ. ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਕਾਕਾ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਸਪੁੱਤਰ ਸ. ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ’ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ‘ਭੁੱਲ-ਚੁੱਕ’ ਦੀ ਇਹ ‘ਸੋਧ’ ਵੀ ਕਿਸੇ ਭਲੇਮਾਣਸ ਨੇ ਨਾ ਕਰਵਾਈ (ਸ਼ੁਕਰ ਐ, ਮੈਂ ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ)। ਪਿੱਛੋਂ ਬੈਠੇ ਮੇਰੇ ਜਾਨੀ (ਜਾਵੀਂ) ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ-ਮਿੱਤਰ ਤਾਂ ਮੁਸਕੜੀਏ ਹੱਸਣ ਵੀ ਲੱਗ ਪਏ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੈਨੂੰ ਮਖੌਲ ਕਰ-ਕਰ ਸੁਆਦ ਵੀ ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ।

ਸਭ ਕੁਝ ਸੁੱਖੀ-ਸਾਂਦੀ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਪਰ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਹੋਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਝੰਜਟ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੇਰਾ ਵੱਡਾ ਸਾਢੂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ‘ਕਿਸੇ ਟੈਪੂ-ਟਰਾਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ।’ ਮੈਨੂੰ ਗੱਲ ਸਮਝ ਨਾ ਆਈ। ਹੈਰਾਨ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, ‘ਕਿਉਂ?’ ‘ਕਿਉਂ ਕੀ, ਸਮਾਨ ਨੀ ਲਜਾਣਾ ਆਪਣਾ?’ ਸਾਢੂ ਨੇ ਹੁਕਮੀਆਂ ਲਹਿਜ਼ੇ ਵਿਚ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਸਭ ਸਮਝ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਖਤ ਤੇ ਗੁਸੈਲੇ ਲਹਿਜ਼ੇ ਵਿਚ ਨਾਂਹ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, ‘ਮੈਂ ਕੋਈ ਸਮਾਨ-ਸਮੂਹ ਨੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਾ। ਲੱਖ ਵਾਰੀ ਕਹਿਣ ‘ਤੇ ਵੀ ਥੋਡੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਨੀ ਪਈ? ਹੱਦ ਹੋ-ਗੀ ਥੋਡੇ ਵਾਲੀ ਵੀ!’ ਪਰ ਸਾਢੂ ਤਾਂ ਬਚਾਰਾ ਉਦੋਂ ਸਟੈਂਡ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ‘ਸਮਝਾਇਆ’ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੇ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਲਜਾਣਾ ਪੁੱਛ, ਜਦ ਥੋਡੇ ਵਾਸਤੇ ਈ ਬਣਾਇਓ। ਬੜਾ ਰੱਫੜ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ। ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਗਿਆ ਅਜਮੇਰ ਸਿਆਂ ਤੇਰਾ! ਵਿਚੋਲੇ ਤਾਏ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ

ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਕੋਟ ਕਾਫੀ ਤੰਗ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਸ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਵਿੱਡ ਕਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ (ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਮੈਂ ਵੀ ਕਾਫੀ ਪਤਲਾ ਸੀ ਪਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਭਰਵਾਲ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ‘ਕਾਗਜ਼ੀ ਪਹਿਲਵਾਨ’ ਸੀ)। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕਿਸੇ ਬਹਾਨੇ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਬਟਨ ਖੋਲਿਆ ਤੇ ਵਿੱਡ ਦੀ ਕਸ-ਕਸਾਈ ਦੀ ਮੁਸੀਬਤ ਤੋਂ ਖਹਿਤਾ ਛੁੱਟਾ।

ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਉੱਜ ਤਾਂ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਵੇਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਜੀ ਤੋਂ ‘ਕਾਕਾ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਸਪੁੱਤਰ ਸ. ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਕਾਕਾ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਸਪੁੱਤਰ ਸ. ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ’ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ‘ਭੁੱਲ-ਚੁੱਕ’ ਦੀ ਇਹ ‘ਸੋਧ’ ਵੀ ਕਿਸੇ ਭਲੇਮਾਣਸ ਨੇ ਨਾ ਕਰਵਾਈ (ਸ਼ੁਕਰ ਐ, ਮੈਂ ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ)। ਪਿੱਛੋਂ ਬੈਠੇ ਮੇਰੇ ਜਾਨੀ (ਜਾਵੀਂ) ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ-ਮਿੱਤਰ ਤਾਂ ਮੁਸਕੜੀਏ ਹੱਸਣ ਵੀ ਲੱਗ ਪਏ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੈਨੂੰ ਮਖੌਲ ਕਰ-ਕਰ ਸੁਆਦ ਵੀ ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ।

ਸਭ ਕੁਝ ਸੁੱਖੀ-ਸਾਂਦੀ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਪਰ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਹੋਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਝੰਜਟ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੇਰਾ ਵੱਡਾ ਸਾਢੂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ‘ਕਿਸੇ ਟੈਪੂ-ਟਰਾਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ।’ ਮੈਨੂੰ ਗੱਲ ਸਮਝ ਨਾ ਆਈ। ਹੈਰਾਨ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, ‘ਕਿਉਂ?’ ‘ਕਿਉਂ ਕੀ, ਸਮਾਨ ਨੀ ਲਜਾਣਾ ਆਪਣਾ?’ ਸਾਢੂ ਨੇ ਹੁਕਮੀਆਂ ਲਹਿਜ਼ੇ ਵਿਚ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਸਭ ਸਮਝ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਖਤ ਤੇ ਗੁਸੈਲੇ ਲਹਿਜ਼ੇ ਵਿਚ ਨਾਂਹ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, ‘ਮੈਂ ਕੋਈ ਸਮਾਨ-ਸਮੂਹ ਨੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਾ। ਲੱਖ ਵਾਰੀ ਕਹਿਣ ‘ਤੇ ਵੀ ਥੋਡੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਨੀ ਪਈ? ਹੱਦ ਹੋ-ਗੀ ਥੋਡੇ ਵਾਲੀ ਵੀ!’ ਪਰ ਸਾਢੂ ਤਾਂ ਬਚਾਰਾ ਉਦੋਂ ਸਟੈਂਡ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ‘ਸਮਝਾਇਆ’ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੇ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਲਜਾਣਾ ਪੁੱਛ, ਜਦ ਥੋਡੇ ਵਾਸਤੇ ਈ ਬਣਾਇਓ। ਬੜਾ ਰੱਫੜ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ। ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਗਿਆ ਅਜਮੇਰ ਸਿਆਂ ਤੇਰਾ! ਵਿਚੋਲੇ ਤਾਏ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ

ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ‘ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਕੁਸ਼ ਨੀ ਦੇ ਰਹੇ, ਨਾ ਸਾਇਕਲ, ਨਾ ਘੜੀ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸੂਟ-ਬੂਟਾ। ਨਾ ਘਰ ਦੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਚੀਜ਼। ਇਹ ਤਾਂ ਕੁੜੀ ਲਈ ਨੇ ਪੰਜ-ਛੀ ਬਿਸਤਰੇ ਜੇ। ਹੁਣ ਧੀ ਆਲੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾ ਕੁਸ਼ ਦੇਣ?’ ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਹਿੰਡ ਨਾ ਛੱਡੀ ਸਗੋਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, ‘ਕਿਉਂ ਸਾਡੇ ਘਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਬਿਸਤਰੇ ਨੀ ਮਿਲਣਗੇ?’ (ਹਾਲਾਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਨਵੇਂ ਨਕੋਰ ਬਿਸਤਰੇ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਸਾਡੇ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸਨ)।

ਵਾਹਵਾ ਰੌਲਾ-ਰੱਪਾ ਪੈਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਅੰਦਰੋਂ ਸੁਨੇਹਾ ਆਇਆ। ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਮੇਰੀ ਜੀਵਨ ਸਾਥਣ ਮਨਜੀਤ ਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, ‘ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਿਸਤਰਿਆਂ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਘਰਦਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਗਾ-ਦੇਗਾ ਨਹੀਂ; ਇਹ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਤਨਖਾਹ ਵਿਚੋਂ ਆਪ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਇਹ ਮੈਂ ਬੜੀ ਰੀੜ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਹਨ, ਪਲੀਜ਼ ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਾ ਕਰੋ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਮਿਲਣ ਕਰ ਕੇ ਮਨਜੀਤ ਵੱਲ ਮੈਂ ਖਾਸਾ ਖਿੰਚਿਆ ਗਿਆ ਸਾਂ, ਮੈਂ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ। ਬਿਸਤਰਿਆਂ ਵਾਲੀ ਉਹ ਪੇਟੀ ਮੈਨੂੰ ਲਿਆਉਣੀ ਪਈ। ਉਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਮੇਰੇ ਵਿਆਹ ਉਤੇ ਕੁਲ ਸਾਢੇ ਸੱਤ ਸੌ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਆਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੀ, ਮੇਰੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਥੋਂ ਦੋ ਫਜ਼ੂਲ-ਖਰਚੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ: ਇਕ ਤਾਂ, ਇਕ ਕਾਰ ਵੱਧ ਕਰਨ ਦੀ, ਤੇ ਦੂਜੀ ਬਿਸਤਰਿਆਂ ਵਾਲਾ ਸੰਦੂਕ ਲਿਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਰਾਏ ‘ਤੇ ਟਰੱਕ ਕਰਨ ਦੀ।

ਮੇਰੀ ਮੰਗਣੀ ਤੇ ਵਿਆਹ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਮੇਰੀਆਂ ਦੋ ਨਮੋਸ਼ੀਆਂ ਜਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਅੱਜ ਵੀ ਮੇਰੀ ਜ਼ਮੀਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੋਨੇ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਖੜ੍ਹਦੀਆਂ ਹਨ: ਪਹਿਲੀ ਸਿਉਨੇ ਦੀ ਮੋਹਰ ਵਾਪਿਸ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ, ਤੇ ਦੂਜੀ ਬਿਸਤਰਿਆਂ ਵਾਲਾ ਸੰਦੂਕ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣ ਦੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਜਦ ਮੈਂ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚਿਤਵਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਜਿਹੀ ਹੂਹਾਨੀਅਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹੈਡ ਮਾਸਟਰ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ

ਨਾ ਮਧਰਾ ਨਾ ਲੰਬਾ ਅਤੇ ਨਾ ਪਤਲਾ ਨੈਣ ਨਕਸ਼ ਤਿੱਥੇ। ਵੇਖਣੀ-ਪਾਖਣੀ ਵਿਚ ਜਚਦਾ ਸੀ, ਉਹ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪੱਗ ਬੰਨਣੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਵਾਹੁਣਾ ਨਾ ਆਇਆ। ਖਾਸ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪੱਗ ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਡਰਾਇੰਗ ਮਾਸਟਰ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੰਦਾ। ਇਹ ਟੋਪੀ-ਨੁਮਾ ਪੱਗ ਉਨਾ ਚਿਰ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਟਿਕੀ ਰਹਿੰਦੀ, ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਇਹ ਪੂਰੀ ਢਿਲਕ ਕੇ ਗਲ ਨਾ ਪੈ ਜਾਂਦੀ। ਰਹੀ ਉਸ ਦੇ ਗਿਆਨ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ ਦੀ ਗੱਲ, ਉਹ ਚਲਦੀ ਫਿਰਦੀ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਸਨ। ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਪੀੜੀਆਂ ਖੋਜ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੇ। ਹਿਸਾਬ, ਸਾਇੰਸ, ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਭੂਗੋਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੋਟਿਆਂ 'ਤੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅਕਤੂਬਰ ਮਹੀਨੇ ਆਏ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਾਂ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਕੂਲ 'ਚ ਕੋਈ ਵੀ ਡਿਗਰੀ ਪਾਸ ਅਧਿਆਪਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਾਰਨ ਸੀ, ਗਰਮੀ ਦੀਆਂ ਛੁਟੀਆਂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕ ਰਿਲੀਫ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਕੋਈ ਯੋਗ ਅਧਿਆਪਕ ਇਥੇ ਟਿਕਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਚੰਗੇ ਭਾਗ ਸਨ, ਉਹ ਇੱਥੇ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਉਹ ਸਿੱਧੇ ਹੀ ਕਲਾਸ ਰੂਮ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ। ਚਪੜਾਸੀ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਟੀਲ ਦਾ

ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਮਾਨ
ਫੋਨ: 559-261-5024

ਗਲਾਸ ਭਰ ਕੇ ਲੈ ਆਉਂਦਾ। ਉਹ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਚਾਹ ਪੀਣ ਵਾਂਗ ਚੁਸਕੀਆਂ ਭਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਪਹਿਲੇ ਪੀਰੀਅਡ ਵਿਚ ਟੈਕਸਟ ਬੁੱਕ, ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਗਰਾਮਰ ਤੇ ਲੇਖ ਆਦਿ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਤਾਬ ਬੋਝੋਂ ਚੁੱਕਣੀ ਸੀ? ਸਭ ਕੁਝ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੋਟਿਆਂ 'ਤੇ ਸੀ।

ਅਸੀਂ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਚਪੜਾਸੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੇ, ਤੂੰ ਕੀ ਪਾ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਭਰ ਕੇ ਗਲਾਸ 'ਚ? "ਗਰਮ-ਗਰਮ ਚਾਹ।" ਉਹ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਾ।

ਮਹੀਨੇ ਪਿੱਛੋਂ ਗਲਾਸ ਆਉਣਾ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਚਪੜਾਸੀ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਚੋਂ ਗੱਲ ਨਿਕਲਦੀ ਨਿਕਲਦੀ ਨਿਕਲ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਗਲਾਸ ਸ਼ਰਾਬ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।" ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹੈਡਮਾਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਾ ਪਿਆ। ਲਗਦਾ ਇੰਨਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਹੀ ਇੰਨਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਨਸ਼ੇ ਤੁੱਛ ਸਨ।

ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਫੇਲ੍ਹ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵੱਖ ਸਨ, "ਜਿਹੜਾ ਬੱਚਾ ਸਾਲ ਭਰ ਸਕੂਲ 'ਚ ਹਾਜਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਪਾਸ ਹੋਣਾ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ।"

ਇੱਕ ਸਾਲ ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿਖਿਆ ਸਕੂਲ ਬੋਰਡ ਨੇ ਅੱਠਵੀਂ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲੈਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੱਤਰ ਇਕੋ ਸਨ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ। ਸਿਰਫ ਇਮਤਿਹਾਨ ਲੈਣ ਪਿੱਛੋਂ ਨਤੀਜਾ ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਬਲਾਕ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸੀਨੀਅਰ ਹੈਡਮਾਸਟਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੀ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸੀਕਰੇਸੀ (ਗੁਪਤ) ਰੋਲ ਨੰਬਰ ਲਾਏ ਗਏ। ਸਾਰੇ ਨਿਗਰਾਨ ਅਮਲੇ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਲਾਈ ਗਈ। ਨਕਲ ਰੋਕੂ ਦੇ ਦਸਤੇ ਬਣਾਏ ਗਏ। ਇੱਕ ਦਸਤੇ ਦਾ ਮੁਖੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਆਪ ਸੀ। ਉਹ ਦਸਤਾ ਜਿਸ ਸੈਂਟਰ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ, ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਰੋਹ ਬਝਾਦਾ। ਸੈਂਟਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਸੁਪਰਵਾਈਜ਼ਰ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ, "ਬੁਦਰ, ਆਹ ਲਉ ਰਜਿਸਟਰ। ਸੀਕਰੇਸੀ ਰੋਲ ਨੰਬਰ ਵੇਖ ਲਉ। ਕੋਈ ਮੂੰਹ-ਮੱਥੇ ਲਗਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਆਪਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜਮੀਨ ਦਾ ਇੰਤਕਾਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਅੱਠਵੀਂ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਹੀ ਹੈ। ਐਵੇਂ ਨਾ ਕੈਂਬਰੇਜ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਉ। ਮਗਰੋਂ ਪਾਸ ਕਰਨੇ ਐੱਥੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।"

ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਜਦ ਨਤੀਜਾ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਪਾਸ 70% ਦੇ ਲਗਭਗ ਬਣਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੇਚੈਨ ਹੋਏ। ਫੇਲ੍ਹ ਹੋਣ ਵਾਲੇ 30% ਸਨ।

ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਦਸ ਨੰਬਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਉਂ ਅੱਗੇ ਪਾਸ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ।

"ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਜੀ?" ਵਿਸ਼ਾ ਅਧਿਆਪਕ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

"ਕਿਵੇਂ ਨੂੰ ਕੀ ਐ? ਵੀਹ ਨੰਬਰ ਗਰੇਸ ਦੇ ਜੋੜ ਲਉ।" ਨਤੀਜਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ

ਅਧਿਆਪਕ ਨਿਰਾਸ਼ ਸਨ। ਇੱਕ ਹੱਥ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਦੇ ਪੋਟਿਆਂ 'ਤੇ ਗਿਣਨ ਜੋਗੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੀ ਪਾਸ ਹੋਣੇ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ।

ਨਕਲ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਅਜੀਬ ਸਨ, "ਇਕ ਤਾਂ ਅਮੀਰ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬੱਚਿਆਂ ਕੋਲ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸਾਧਨ ਹਨ ਤੇ ਦੂਜੇ ਉਹ ਸੁਲਝੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹਰ ਹੱਥ-ਕੰਡਾਂ ਵਰਤ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਹਰ ਗੱਲ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ।"

ਕਈ ਵਾਰ ਕੋਈ ਮਨਚਲਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਹਿ ਦਿੰਦਾ, "ਜੇ ਅਸੀਂ ਨਕਲ ਮਾਰ ਕੇ ਹੀ ਪਾਸ ਹੋਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਡੰਡੇ ਨਾਲ ਕੁੱਟ ਕੁੱਟ ਕੇ ਕਿਉਂ ਨੀਲੇ ਕਰ ਦਿੰਨੇ ਓ?"

"ਜਦੋਂ ਕਾਲਜ 'ਚ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਤਾਂ ਕੀਹਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਸੀ ਕਰੋਗੇ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਥੇ ਹੋਣਾ ਨੀ ਤੁਹਾਡਾ ਪਿਉ? ਕੀਹਨੂੰ ਬਾਪੂ ਕਰੋਗੇ?"

ਹੈਡਮਾਸਟਰ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਣ 'ਚ ਪੂਰੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਨ। ਉਹ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦੇ ਢਾਈ ਨਾਲ ਢਾਈ ਜੋੜ ਕੇ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਾਸ ਵੱਟ ਦਿੰਦੇ। ਐਪਰ ਉਹ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਾਉਣ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਹੋਣੀ ਕਰਨ, ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਸੱਟ ਮਾਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੱਢਦੇ। ਉਹ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦੇ, ਹਾਸੇ ਦੇ ਫੁਹਾਰੇ ਛੁੱਟ ਜਾਂਦੇ। ਅਸੀਂ ਭਾਵੇਂ ਪੱਗ ਬੰਨਣ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਕਦੇ ਨਾ ਕੀਤੀ ਪਰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਡੇ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਜਿੰਦਰ ਸਾਡਾ ਜਮਾਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਜੀਅ ਉਸ ਦੀ ਨਵੀਂ ਸਿੱਖੀ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਣ ਦੀ ਕਲਾ ਤੋਂ ਅੱਕ ਗਏ। ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਸਕੂਲ 'ਚ ਦੀਦ-ਫਰਿਆਦ ਕਰਨ ਆ ਗਈ, "ਭਾਈ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ, ਸਮਝਾਉ ਭਾਈ ਜਿੰਦੇ ਨੂੰ। ਉਹਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਣ ਦੀ ਭੈੜੀ ਆਦਤ ਪੈ ਗਈ ਆ। ਬੁਰਾ ਲਗਦਾ, ਭਾਈ ਇਉਂ ਤਾਂ।"

ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ 'ਤੇ ਚਪੜਾਸੀ ਕੁਰਸੀ ਚੁੱਕ ਲਿਆਇਆ। ਬੇਬੇ ਜੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਚਪੜਾਸੀ ਨੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਗਲਾਸ ਬੇਬੇ ਜੀ ਨੂੰ ਲਿਆ ਫੜਾਇਆ। ਉਹ ਕਲਾਸ 'ਚੋਂ ਜਿੰਦਰ ਨੂੰ ਸੱਦ ਲਿਆਇਆ।

"ਕਿਉਂ, ਖੋਤੇ ਦੇ ਖੁਰਾ। ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਪੁੱਤਾ। ਮਾਂ ਦੇ..." ਜਿੰਦਰ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ।

"ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਕਸੂਰ ਨੀ ਭਾਈ।" ਬੇਬੇ ਜੀ ਮੂੰਹ 'ਚ ਚੁੰਨੀ ਲੈ ਕੇ ਹੱਸਦੇ ਮੁੜ ਗਏ।

"ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਘਰੋਂ ਕੱਢਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨੂੰ ਹੁੰਦੀਆਂ?" ਉਸ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਜਿੰਦਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ।

ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਣਾ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਸੁਗਲ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸੁਗਲ ਉਸ ਤੋਂ ਸਾਥੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਵਾਉਣਾ। ਹਿੰਦੀ ਅਧਿਆਪਕ ਰਾਮ ਦਾਸ ਪੰਡਿਤ ਸੀ। ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਨੇ ਸਿੰਗੜੀ ਛੇੜ ਦਿੱਤੀ, "ਸਰਪੰਚ ਸਰੂਪ ਚੰਦ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਸੱਦਿਆ। ਜੇ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਤਾਂ ਸਕੂਲ ਦੀ ਚਾਰ-ਦੀਵਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੁੰਦਾ? ਨਾ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਪੰਡਿਤ ਪੰਚ ਹਰੀ ਰਾਮ ਆਇਆ। ਦੋਵੇਂ ਪੰਡਿਤ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਾਛੁ ਖਾਂ ਦੇ ਸਾਲੇ ਸਮਝਦੇ ਆ।"

"ਹਾਂ ਬੁਦਰ! ਸਭ ਬਾਹਮਣੇ ਕੱਟੇ ਦੇ ਪੁੱਤ ਹੁੰਦੇ ਆ।" ਜਦ ਉਸ ਨੇ ਸਿਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਮਦਨ ਗੁਪਾਲ ਕਲਰਕ ਬੈਠਾ ਵੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਦਮ ਸੁਰ ਬਲੀ, "ਆਪਣੇ ਗੁਪਾਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾ!"

ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਸਕੂਲ 'ਚੋਂ ਗੈਰਹਾਜਰ ਰਹਿ ਕੇ ਹਾਜਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਉਂਦਾ, ਉਨਾ ਚਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਚੈਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਰਕ ਸੀ, "ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਜੇ ਕੋਈ ਮਜਬੂਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਘਰੇ ਰਹਿ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਤਨਦੇਹੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਏ, ਸਕੂਲ ਆ ਕੇ ਵਿਹਲੇ ਬੈਠ ਕੇ ਕੁਰਸੀਆਂ ਤੋੜਨ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ?"

ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਅਧਿਆਪਕ ਇਸ ਦੀ ਹੱਦ ਈ ਤੋੜ ਦਿੰਦਾ, ਜਦ ਉਹ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਹਾਜਰੀ ਰਜਿਸਟਰ ਉਸ ਵੱਲ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਘੁਮਾ ਲੈਂਦਾ। ਮੂੰਹੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਸਾਹਿਬ

ਸਲਾਮ ਦਾ ਠੰਢਾ ਜਿਹਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਦਾ।

ਜੇ ਕੋਈ ਅਧਿਆਪਕ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਕਾਰ ਤੋਂ ਗੈਰਹਾਜਰ ਰਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੀ ਕੋਈ ਮਾਤੀ-ਮੋਟੀ ਚੀਜ਼ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਡਿਊਟੀ 'ਤੇ ਭੇਜ ਦਿੰਦੇ। ਅਧਿਆਪਕ ਚੀਜ਼ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਪਰ ਉਸ ਖਰੀਦੀ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਪੈਸੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲਦੇ।

ਅੱਧੀ ਛੁੱਟੀ ਵੇਲੇ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕ ਇਕੱਠੇ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੇ। ਉਹ ਰੋਟੀਆਂ ਘਰੋਂ ਲੈ ਆਉਂਦੇ, ਸਬਜ਼ੀ ਸਭ ਲਈ ਇਕੱਠੀ ਸਕੂਲ 'ਚ ਹੀ ਬਣਦੀ। ਜੇ ਉਸ ਦਿਨ ਸਟਾਫ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤੱਤੀ-ਠੰਢੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕ ਕਸੂਰਵਾਰ ਨੂੰ ਕੋਸ ਕੇ ਠੰਡਾ ਛਿੜਕ ਦਿੰਦੇ।

ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਾਣ ਲੈਂਦੇ ਸਨ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਪੁਰਸ਼। ਉਹ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਵੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਤਾਂ ਕਰ ਲੈਂਦੇ, ਪਰ ਝੋਲੀ ਉਸ ਦੀ ਸਦਾ ਸੱਖਣੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਪੁੱਤ ਕਦੇ ਜੁਆਨ ਨਾ ਹੁੰਦੇ। ਜੁਆਨ ਹੋਣ ਦੀ ਗੱਲ ਛੱਡੋ, ਉਹ ਕਦੇ ਪੰਝੂੜੇ ਹੀ ਨਾ ਪੈਂਦੇ।

ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਕਰਨ ਨੂੰ ਬਬੇਰੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਕਰਨੀ ਬਣਦੀ ਹੀ ਹੈ। ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਅੰਗ ਦਾ ਕੀ ਕਹਿਣਾ!

ਦਿਨ ਦੇ ਦੋ ਵਜੇ ਸਨ। ਗਰਮੀਆਂ 'ਚ ਸਕੂਲ ਬੰਦ ਹੋਣ ਨੂੰ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਲਾ ਸਿਖਿਆ ਅਫਸਰ

ਹਰਸਰਨ ਕੌਰ ਚੈਕਿੰਗ ਕਰਨ ਲਈ ਆ ਗਏ। ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ 'ਚ ਗਏ। ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਪੱਧਰ ਵੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਏ। ਕਲਾਸਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਕੁਰਸੀ ਦੁਆਲੇ ਕੁਝ ਕਾਗਜ਼ ਖਿਲਰੇ ਪਏ ਸਨ। "ਹੈਡਮਾਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਪੂਛ ਮਾਰ ਕੇ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਫਾਈ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖ ਲਿਆ ਕਰੋ।"

"ਕੁੱਤਾ ਆਦਮੀ ਤੇ ਆਦਮੀ ਕੁੱਤਾ।" ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਹੱਸ ਪਏ। ਜਿਲਾ ਸਿਖਿਆ ਅਫਸਰ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਝਾਕੀ। ਚਾਹ-ਪਾਣੀ ਪਿੱਛੋਂ ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬੀਬੀ ਜੀ, ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਡੇਰੇ ਦੇ ਸੰਤ ਬਹੁਤ ਕਰਨੀ ਵਾਲੇ ਨੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਸਕੂਲ ਲਈ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਬਣਾਈ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਾਮ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ।"

ਇੱਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿਲਾ ਅਫਸਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਹੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਬੋਲੇ, "ਬੁਦਰ, ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਸੀ, ਪਰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਆ ਗਈ ਸਕੂਲ 'ਚ। ਇਸ ਦੀ ਕੁੱਝ ਹਰੀ ਨੂੰ ਹੋਈ। ਮੁੰਡਾ ਇੱਥੋਂ ਬੋੜ੍ਹਾ ਮਿਲਣਾ ਸੀ! ਸਿੱਧਾ ਜਾਂਦੀ ਸਾਧ ਦੇ ਡੇਰੇ! ਫਿਰ ਪੁੱਤ ਬਬੇਰੇ!" ਹਾਸੇ ਦੀ ਫੁਹਾਰ ਤਾਂ ਛੁੱਟ ਹੀ ਪੈਣੀ ਸੀ।

ਮਾਰਚ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਆਖਰੀ ਹਫਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਹਫਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਘੱਟ ਹੀ ਆਉਂਦੇ। ਅਧਿਆਪਕ ਵੀ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਸਵੇਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਬੋਲ ਰਹੇ ਸਨ, "ਬੱਚਿਓ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਸਕੂਲ ਆਇਆ ਕਰੋ। ਸਜਾ ਮਿਲੇਗੀ, ਜੇ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਨਾ ਕੋਈ ਆਇਆ ਤਾਂ?"

ਗੁਰਬੰਤ ਸਿੰਘ ਉਪ ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਅੱਜ ਕੁਝ ਲੇਟ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਲਾਲ ਪੀਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਕ ਦਮ ਬੁੜਕ

ਪਿਆ, "ਇੱਥੇ ਲੋਕ ਚਾਰ ਚਾਰ ਦਿਨ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ, ਮੇਰਾ ਦਸ ਮਿੰਟ ਲੇਟ ਆਉਣਾ ਵੀ ਚੁਭ ਗਿਆ।"

"ਬੁਦਰ! ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਨੂੰ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਹਿਵਨ ਹੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ। ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ?" ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਜਿੰਨੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਸੈਕੰਡ ਮਾਸਟਰ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਝੱਗ-ਉਗਲਦਾ। ਬੱਚਿਆਂ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਈ ਸੀ। ਅਖੀਰ ਉਹ ਵੀ ਗਰਮ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੇ, "ਚੁੱਪ ਕਰ ਉਏ ਮੁਚਨੂੰ ਜਿਹਾ। ਮੈਂ ਜਮਾਂਦਰੂ ਹੈਡਮਾਸਟਰ ਹਾਂ। ਤੀਹ ਸਾਲ ਇੱਥੇ ਬੁਝਿਆ 'ਚ ਹੈਡਮਾਸਟਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਤੈਥੋਂ ਤੀਹ ਘੰਟੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ।"

ਜੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਕਾਰਨ ਤਕਰਾਰ ਹੋ ਵੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਪੀਰੀਅਡ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੱਦ ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਵੇਲੇ ਸਭ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਕੋਈ ਕੁਝਿਤਣ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲੇ ਪੀਰੀਅਡ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵੱਜੀ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਾ ਤੋਰੀ। ਦੂਜੇ ਪੀਰੀਅਡ ਦੀ ਘੰਟੀ ਖੜਕੀ। ਉਸ ਨੇ ਦੂਜੇ ਮਾਸਟਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਦਫਤਰ ਬੁਲਾਇਆ। ਤੀਜੇ 'ਚ ਤੀਜੇ ਨੂੰ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਵੇਰ ਦੀ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਨਾ ਤੋਰੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੇ ਸਿੱਧ ਲਈ ਸੀ ਕਿ ਅੱਜ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਗੱਲ ਤੋਰਨੀ ਨਹੀਂ। ਅੱਧੀ ਛੁੱਟੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਸਭ ਨੇ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਚ ਲੰਘਾ ਦਿੱਤਾ। ਆਖਰ ਛੁੱਟੀ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵੱਜੀ।

ਗੈਸ ਲਗਭਗ 80% ਠੀਕ ਹੁੰਦਾ। ਖੁਦਾ ਨਾ ਖਾਸਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੈਸ ਜੇ ਠੀਕ ਨਾ ਨਿਕਲਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ, "ਪੇਪਰ ਸੈਟ ਕਰਨਾ ਵੀ ਇੱਕ ਕਲਾ ਹੈ। ਨਾ ਤਜਰਬਾਕਾਰ ਤੇ ਮੱਤਹੀਣ ਆਪਣੇ ਚਹੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਪਰ ਸੈਟਰ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੁੱਧ ਮੁਰਖ।"

ਪੰਜਾਬ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੇ ਉਹ ਸ਼ੈਲੀ ਸਨ। ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਬਣਾ ਲਈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਬਣਾਈ। ਸਕੂਲ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਪਾਠ ਦੀਆਂ ਟੀਮਾਂ ਦੀ ਯਾਕ ਪਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਕੋਈ ਹੀ ਫੰਕਸ਼ਨ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿੱਥੋਂ ਟੀਮਾਂ ਜਿੱਤ ਕੇ ਨਾ ਆਈਆਂ ਹੋਣ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਉਹ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਮੁੱਖ ਚੈਕਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ 10-15 ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮਾਰਕ ਕੀਤੇ ਪਰਚੇ ਪਹੁੰਚੇ। 10% ਪਰਚੇ ਆਪ ਵੇਖਣੇ ਸਨ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਵੱਧ ਘੱਟ ਨੰਬਰ ਲੱਗੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਬੱਚੇ ਦੇ 56% ਨੰਬਰ ਲੱਗੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਇਹ ਪੇਪਰ ਮੁੜ ਚੈਕ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉਸ ਨੇ ਨੰਬਰ ਘਟਾ ਕੇ 48% ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇੱਕ ਕੋ 86% ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

"ਕਿਉਂ?"

ਜਵਾਬ ਸੀ, "ਜੇ ਚੰਗੇ ਨੰਬਰ ਲਾਏ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਵਧੇਰੇ ਬੱਚੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਨਗੇ। ਖਾਸ ਕਰ ਉਥੇ ਜਿੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੋਵੇ।"

ਆਲਸ ਦਾ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਪੱਕਾ ਵੈਰੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪੰਜ ਸੌ ਵਾਂ ਜਨਮ ਦਿਨ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਪੈਂਫਲਿਟ ਕੱਢਣ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਏ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। "ਪੈਸੇ ਕਿੱਥੋਂ ਆਉਣਗੇ? ਸਾਥੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੇ ਢਿੱਲੀ ਰਾਏ ਦਿੱਤੀ। ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਪੈਂਫਲਿਟ ਛਪ ਕੇ ਆ ਗਏ। ਉਹ ਦਸ ਮੀਲ ਤੈਅ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਗਏ। ਵਕੀਲਾਂ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਜਾ ਅਲਖ ਜਗਾਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ 500 ਪੈਂਫਲਿਟ ਛਪਵਾ ਕੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਸਕੂਲ ਲਿਆ ਕੇ ਵੰਡ ਦਿੱਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦੋਂ ਪੈਂਫਲਿਟ ਲਿਖਿਆ? ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਇੱਕ ਹੱਥ ਕਰਦਾ, ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਤੱਕ ਉਸ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਣ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਆਈਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪਰਪੱਕਤਾ ਵੱਲ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਲ। ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਰਵਿਸ ਦਾ ਆਖਰੀ ਸਾਲ ਸੀ। ਸਟਾਫ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਵਾਸਤੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਵਾਰਡ ਲਈ ਦਰਖਾਸਤ ਕਰਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋਰ ਸੇਵਾ ਕਾਲ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੇਸ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਰਿਜਲਟ ਦੀ ਬੜੀ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਹੀ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਅਵਾਰਡ ਰਾਜਸੀ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਦੀ ਭੱਜ ਦੌੜ ਵਿਚ ਸਟਾਫ ਨੇ ਬਹੁਤ ਭੱਜ ਨੱਠ ਕੀਤੀ। ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਚੰਦ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸੈਕਟਰੀ 'ਤੇ ਸਾਰੀ ਟੇਕ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਣ ਦਾ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਮਾਣ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਖਰ ਉਹ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਤਹਿ ਦਿਲੋਂ ਸਮਰਥਕ ਸਨ।

ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਇਸ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਵਾਰਡ ਲਈ ਜੋਰ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਇਨਾਮ ਲਈ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹਾਸਾ ਮਖੌਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਆਉਣ ਸਾਰ ਹੀ ਮਾਸਟਰ ਰਣਬੀਰ ਸਿੰਘ ਬੋਲਿਆ, "ਹੈਡਮਾਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਰਾਤ ਮੈਨੂੰ ਸੁਫਨਾ ਆਇਆ।"

"ਇਹ ਕਿਹੜੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੱਲ ਹੈ, ਸੁਫਨੇ ਤਾਂ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਚੱਲ ਸੁਣ ਲੈਨੋ ਆ ਤੇਰਾ ਸੁਫਨਾ।"

"ਆਪਾਂ ਦੋਵੇਂ ਜਣੇ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਸਜੇ ਧੁਜੇ ਪੰਡਾਲ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਾਂ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਸੀ। ਤੁਹਾਡੇ ਗਲ 'ਚ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਪਏ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥ 'ਚ ਮਾਈਕ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਬੋਲ ਰਹੇ ਸੀ ਤੇ ਤਾੜੀਆਂ ਵੱਜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਅੱਖ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈ।"

"ਤੇਰੀ ਸ਼ੁੱਧ ਆਤਮਾ ਹੈ। ਸ਼ੁੱਧ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਹੜੇ ਵੇਲੇ ਸੁਪਨਾ ਆਇਆ?"

"ਆਹੀ ਸਵੇਰੇ ਕੋਈ ਚਾਰ ਵਜੇ।"

"ਤੂੰ ਨਾਲ ਚੱਲੇਗਾ ਹੀ। ਸ਼ੁੱਧ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।"

ਸਟਾਫ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਬੜਾ ਲੂਣ-ਮਸਾਲਾ

ਗੈਸ ਲਗਭਗ 80% ਠੀਕ ਹੁੰਦਾ। ਖੁਦਾ ਨਾ ਖਾਸਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੈਸ ਜੇ ਠੀਕ ਨਾ ਨਿਕਲਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ, "ਪੇਪਰ ਸੈਟ ਕਰਨਾ ਵੀ ਇੱਕ ਕਲਾ ਹੈ। ਨਾ ਤਜਰਬਾਕਾਰ ਤੇ ਮੱਤਹੀਣ ਆਪਣੇ ਚਹੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਪਰ ਸੈਟਰ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੁੱਧ ਮੁਰਖ।"

ਪੰਜਾਬ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੇ ਉਹ ਸ਼ੈਲੀ ਸਨ। ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਬਣਾ ਲਈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਬਣਾਈ। ਸਕੂਲ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਪਾਠ ਦੀਆਂ ਟੀਮਾਂ ਦੀ ਯਾਕ ਪਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਕੋਈ ਹੀ ਫੰਕਸ਼ਨ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿੱਥੋਂ ਟੀਮਾਂ ਜਿੱਤ ਕੇ ਨਾ ਆਈਆਂ ਹੋਣ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਉਹ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਮੁੱਖ ਚੈਕਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ 10-15 ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮਾਰਕ ਕੀਤੇ ਪਰਚੇ ਪਹੁੰਚੇ। 10% ਪਰਚੇ ਆਪ ਵੇਖਣੇ ਸਨ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਵੱਧ ਘੱਟ ਨੰਬਰ ਲੱਗੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਬੱਚੇ ਦੇ 56% ਨੰਬਰ ਲੱਗੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਇਹ ਪੇਪਰ ਮੁੜ ਚੈਕ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉਸ ਨੇ ਨੰਬਰ ਘਟਾ ਕੇ 48% ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇੱਕ ਕੋ 86% ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

"ਕਿਉਂ?"

ਜਵਾਬ ਸੀ, "ਜੇ ਚੰਗੇ ਨੰਬਰ ਲਾਏ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਵਧੇਰੇ ਬੱਚੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਨਗੇ। ਖਾਸ ਕਰ ਉਥੇ ਜਿੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੋਵੇ।"

ਆਲਸ ਦਾ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਪੱਕਾ ਵੈਰੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪੰਜ ਸੌ ਵਾਂ ਜਨਮ ਦਿਨ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਪੈਂਫਲਿਟ ਕੱਢਣ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਏ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। "ਪੈਸੇ ਕਿੱਥੋਂ ਆਉਣਗੇ? ਸਾਥੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੇ ਢਿੱਲੀ ਰਾਏ ਦਿੱਤੀ। ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਪੈਂਫਲਿਟ ਛਪ ਕੇ ਆ ਗਏ। ਉਹ ਦਸ ਮੀਲ ਤੈਅ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਗਏ। ਵਕੀਲਾਂ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਜਾ ਅਲਖ ਜਗਾਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ 500 ਪੈਂਫਲਿਟ ਛਪਵਾ ਕੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਸਕੂਲ ਲਿਆ ਕੇ ਵੰਡ ਦਿੱਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦੋਂ ਪੈਂਫਲਿਟ ਲਿਖਿਆ? ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਇੱਕ ਹੱਥ ਕਰਦਾ, ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਤੱਕ ਉਸ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਣ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਆਈਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪਰਪੱਕਤਾ ਵੱਲ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਲ। ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਰਵਿਸ ਦਾ ਆਖਰੀ ਸਾਲ ਸੀ। ਸਟਾਫ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਵਾਸਤੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਵਾਰਡ ਲਈ ਦਰਖਾਸਤ ਕਰਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋਰ ਸੇਵਾ ਕਾਲ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੇਸ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਰਿਜਲਟ ਦੀ ਬੜੀ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਹ

ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੇਵਕ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਭੰਨੀਏ

2014 ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਸੰਭਾਲਦਿਆਂ ਹੀ ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੇਵਕ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਰਹੱਸ ਉਦਘਾਟਨ ਹੋਇਆ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦਾ 'ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੇਵਕ' ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਉਸ ਨੇ ਚੋਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਐਨ. ਡੀ. ਟੀ. ਵੀ. ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪੱਤਰਕਾਰ ਰਵਿਜ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਆਪਣੀ ਵੀਡੀਓ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਦਿਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਦੇ ਤੀਨ ਮੂਰਤੀ ਵਾਲੇ ਘਰ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਦੀਵਾਰ 'ਤੇ ਤਖਤੀ ਦਿਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, "ਮੈਂ ਚਾਹਤਾ ਹੂੰ ਕਿ ਲੋਕ ਮੁੜੇ

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਰਥ ਸੀ-ਅਧੀਨ, ਨੌਕਰ, ਸੇਵਾਦਾਰ, ਪੁਰੋਹਿਤ ਦਾ ਸਹਾਇਕ। ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਇਹ ਨੌਕਰ ਚਾਕਰ ਦਾ ਅਰਥਾਵਾਂ ਬਣ ਗਿਆ। ਕ੍ਰਿਆ ਵਜੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਿਨਿਸਟਰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਧਾਰਮਕ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਣਾ ਅਰਥਾਤ ਚਰਚ ਦੇ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਨਿਭਾਉਣੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਅਰਥ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਣਾ ਜਿਵੇਂ ਬੀਮਾਰਾਂ ਦੀ ਦਾਰੂ ਪੱਟੀ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਣਾ ਆਦਿ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੱਗੇ ਐਡ (ad) ਅਗੇਤਰ ਲੱਗ ਕੇ ਬਣੇ ਐਡਮਿਨਿਸਟਰ ਦਾ ਅਰਥ ਕਿਸੇ ਦੇ ਅਧੀਨ

ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ 1947 ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਪ੍ਰਥਮ ਸੇਵਕ' ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹ ਦਰਅਸਲ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤਰੀਵ ਅਰਥ ਵੱਲ ਹੀ ਸੰਕੇਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਵਚਨ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਦ ਕਿ ਮੋਦੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਏਨਾ ਗਿਆਨ ਕਿੱਥੇ, ਉਹ ਤਾਂ ਨਹਿਰੂ ਦੇ ਇਸ ਵਚਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚੋਰੀ ਚੋਰੀ ਨਕਲ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਫੜੇ ਗਏ। ਤਨਜ਼ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਮੋਦੀ ਸਾਹਿਬ ਹਰ ਗੱਲੇ ਨਹਿਰੂ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ ਹਟਦੇ।

ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ' ਸੀ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਕ-ਸੁਕ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਭਾਵ ਟੁਕੜਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਰ ਭੋਜਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ। ਕੀਮਾ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ Mince ਵਿਚ ਵੀ ਕੱਟ-ਵੱਢ ਕੇ ਬੋਟੀ ਬੋਟੀ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਚਬਾ ਕੇ ਬੋਲਣ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਲਘੂਤਮ, ਨਿਉਨਤਮ, ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ, ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲਾ Minimum ਸ਼ਬਦ ਲਾਤੀਨੀ Minor ਦੀ ਤੀਜੀ ਡਿਗਰੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਐਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਲੋਂ ਲਘੂਤਮ/ਨਿਉਨਤਮ ਲਘੂ/ ਨਿਉਨ ਦੇ ਤੀਜੀ ਡਿਗਰੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

ਸ਼ਬਦ ਝਰੋਖਾ

ਬਲਜੀਤ ਬਾਸੀ

ਫੋਨ: 734-259-9353

ਹੋਇਆ, ਉਸ ਦਾ ਅਰਥ ਲਾਲ ਸਿੱਕਾ (Lead) ਸੀ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਲਾਲ ਸਿਆਹੀ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸੰਯੁਕਤ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਇਟਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਟਾਪੂ ਆਇਬੋਰੀਆ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਆਏ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਘਾਤ ਵਿਚ ਸਮਾਨ-ਪੁਨੀ ਵਾਲੇ ਲਾਤੀਨੀ ਸ਼ਬਦਾਂ Minor, Minimum ਦਾ ਵੀ ਕੁਝ ਹੱਥ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਭਾਰੋਪੀ ਮੂਲ ਤੋਂ ਬਣੇ ਸ਼ਬਦ ਹੋਰ ਹਿੰਦ-ਆਰਿਆਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਥੇ ਅਸੀਂ ਰੂਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਮੈਨਸ਼ਵਿਕ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹਾਂਗੇ, ਜੋ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੂਸੀ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰੱਖਦੇ

ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨਹੀਂ, ਪ੍ਰਥਮ ਸੇਵਕ ਕਰੋ।” ਪੰਡਿਤ ਨਹਿਰੂ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ 1947 ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਸੰਭਾਲਦਿਆਂ ਕਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੋਦੀ ਨੇ ਚੋਰੀ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਥਮ ਦੇ ਥਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਮਾਣਾ ਦਿਖਾਉਂਦਿਆਂ 'ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੇਵਕ' ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਠੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਲਾਮੜੋਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸੇਵਕ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਰਹਿ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਲਾਤੀਨੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰੂਪ ਦੇ ਅਰਥ ਸਨ, 'ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ, ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਕਰਨਾ ਆਦਿ।' ਐਡਮਿਨਿਸਟਰ ਦੇ ਦਾਰੂ ਦਰਮਲ, ਦਵਾਈ ਦੇਣ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਇਥੋਂ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਣੇ ਨਾਂਵ 'ਐਡਮਿਨਿਸਟਰੇਸ਼ਨ' ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦਵਾਈ ਦੇਣ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਵੀ ਹੈ।

ਇਕ ਇਤਲਾਹ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਮਿਨਿਸਟਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 1620 ਵਿਚ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਉਦੋਂ ਇਸ ਤੋਂ 'ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਅਧਿਕਾਰਤ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ' ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਜੇ ਵਲੋਂ ਕਿਸੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। 1694 ਵਿਚ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਰਾਜੇ ਦਾ ਪਰਾਈਮ ਮਿਨਿਸਟਰ ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੇਵਕ ਨਿਯੁਕਤ

ਮਿਨਿਸਟਰ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਭਾਰੋਪੀ ਮੂਲ ਹੈ, Mei ਜਿਸ ਵਿਚ ਛੋਟਾ, ਨਿੱਕਾ, ਲਘੂ ਦੇ ਭਾਵ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਤੁਲਨਾਸੂਚਕ ਪਿਛੇਤਰ Teros ਲੱਗ ਕੇ ਮਿਨਿਸਟਰ ਬਣਿਆ। ਧਿਆਨ ਦਿਉ, ਸਾਡੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਤੁਲਨਾਸੂਚਕ ਪਿਛੇਤਰ 'ਤਰ' ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਅਧਿਕਤਰ, ਬਥੇਰਾ (ਬਹੁਤੇਰਾ), ਕਮਤਰ ਆਦਿ ਬਣੇ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਕੁਚਤ ਰੂਪ 'ਏਰਾ' ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਛੁਟੇਰਾ, ਵਡੇਰਾ, ਲੰਮੇਰਾ ਆਦਿ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਉਕਤ ਭਾਰੋਪੀ ਮੂਲ ਤੋਂ ਬਣਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰ ਲਈਏ। ਪਹਿਲਾਂ ਆਮ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵੀ ਮਿੱਟ ਵਜੋਂ ਵਰਤੀਆਂ Minute ਸ਼ਬਦ ਫੜਦੇ ਹਾਂ। ਲਾਤੀਨੀ ਵਿਚ ਵੀ ਮੁਢਲੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਇਹੀ ਸਨ। ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਅਰਥ ਛੋਟਾ, ਬਾਰੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗਣਿਤਕਾਰ ਟਾਲਮੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਚੱਕਰ ਦੇ ਸੱਠਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਸੂਚਕ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਘੱਟੋ ਦੇ ਸੱਠਵੇਂ ਭਾਗ ਵਾਲੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਭਾਵ 'ਬੇੜਾ ਸਮਾਂ' ਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਘਟਾਉ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਮਾਇਨਸ (Minus) ਦਾ ਲਾਤੀਨੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਅਰਥ ਸੀ, ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਘਟ, ਜੋ ਕਹਿ ਸਕਾਂ ਘਟੇਰਾ, ਬੇਤੇਰਾ। ਘਟਾਉ, ਮਨਫੀ, ਨਫੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਗਣਿਤਕ ਵਰਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਇਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਇੱਕ ਰੁਪਾਂਤਰ ਹੈ, Minor ਜਿਸ ਦੇ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਇਨਸ ਜਿਹੇ ਹੀ ਅਰਥ ਸਨ, ਅਰਥਾਤ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਛੁਟੇਰਾ, ਘਟੇਰਾ ਜਾਂ ਬੁਤੇਰਾ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਉਮਰ ਵਿਚ ਛੋਟਾ ਅਰਥਾਤ ਬਾਲਕ, ਜੋ ਨਾਬਾਲਗ ਨਹੀਂ, ਛਲਾਰੂ ਆਦਿ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਹੁਣ ਇਸ ਤੋਂ ਲਘੂ, ਤੁੱਛ, ਗੌਣ ਜਿਹਾ ਦੇ ਭਾਵ ਵੀ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, Mite ਜੋ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਕੀਟ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਹੈ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਅਲਪ ਮਾਤਰਾ, ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਸਿੱਕਾ, ਕਣ ਜਿਹੇ ਵੀ ਹੋ ਗਏ। ਭੋਜਨ-ਸੂਚੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ Menu ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਮੀਨੂ ਆਖਦੇ ਹਾਂ, ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਅਰਥ ਛੋਟਾ, ਸੰਖਿਪਤ ਅਰਥਾਤ 'ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਟੁਕੜਿਆਂ

ਗੋਰਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਿਨੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਚਰਚਾ ਅਧੀਨ ਭਾਰੋਪੀ ਮੂਲ ਨਾਲ ਬਹੁਤਾ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਅਗੇਤਰ ਲਘੂ-ਚਿੱਤਰ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ Miniature ਦਾ ਪਰ-ਕੱਟਿਆ ਰੂਪ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਮਿਨੀਏਚਰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਹਿੱਸੇ Ature ਨੂੰ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਬਾਕੀ ਬਚਿਆ ਜੁਜ਼ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਮੈਥੋਮੈਟਿਕਸ ਦੇ ਪਰ ਕੱਟ ਕੇ ਮੈਥ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੋਲੂਈ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਮਿਨੀਏਚਰ ਦਾ ਅਰਥ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਸਤੂ ਦੀ ਛੋਟੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਘੂ-ਚਿੱਤਰ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਤਾਲਵੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਕ੍ਰਿਆ ਰੂਪ ਦਾ ਅਰਥ ਕਿਸੇ ਖਰਤੇ ਜਾਂ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਰੁਸ਼ਨਾਉਣਾ, ਜਗਮਗਾਉਣਾ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨਹਿਰੀ, ਚਾਂਦੀਵੰਨੇ ਜਾਂ ਸ਼ੋਭ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਸਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਵਿਚਕਾਰ ਛੋਟੀ ਰੰਗਬਰੰਗੀ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸਚਿੱਤ੍ਰ ਕਰਨਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ, ਇਸ ਮਿਨੀਏਚਰ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰੂਪ Miniare ਦਾ ਮਤਲਬ ਲਾਲ ਰੰਗਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਵਿਉਤਪਤ

**‘ਲੋਗ ਮੁੜੇ ਮਾਰਟ ਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ-ਸਕਾਹੀ ਕਹਤੇ ਹੈਂ।
ਲੇਕਿਨ ਯਹ ਅਧਿਕ ਤਚਿਤ ਢੀਗਾ ਯਦਿ ਠੇ ਮੁੜੇ
ਮਾਰਟ ਕਾ ਪ੍ਰਥਮ ਸੇਵਕ ਸਮਝਤੇ।’**

ਛੋਟ, ਨਿੱਕੀ/ਨਿੱਕੂ, ਗੁੱਡੀ/ਗੁੱਡੂ ਨਾਂ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ।

ਗੋਰਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਿਨੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਚਰਚਾ ਅਧੀਨ ਭਾਰੋਪੀ ਮੂਲ ਨਾਲ ਬਹੁਤਾ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਅਗੇਤਰ ਲਘੂ-ਚਿੱਤਰ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ Miniature ਦਾ ਪਰ-ਕੱਟਿਆ ਰੂਪ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਮਿਨੀਏਚਰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਹਿੱਸੇ Ature ਨੂੰ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਬਾਕੀ ਬਚਿਆ ਜੁਜ਼ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਮੈਥੋਮੈਟਿਕਸ ਦੇ ਪਰ ਕੱਟ ਕੇ ਮੈਥ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੋਲੂਈ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਮਿਨੀਏਚਰ ਦਾ ਅਰਥ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਸਤੂ ਦੀ ਛੋਟੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਘੂ-ਚਿੱਤਰ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਤਾਲਵੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਕ੍ਰਿਆ ਰੂਪ ਦਾ ਅਰਥ ਕਿਸੇ ਖਰਤੇ ਜਾਂ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਰੁਸ਼ਨਾਉਣਾ, ਜਗਮਗਾਉਣਾ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨਹਿਰੀ, ਚਾਂਦੀਵੰਨੇ ਜਾਂ ਸ਼ੋਭ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਸਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਵਿਚਕਾਰ ਛੋਟੀ ਰੰਗਬਰੰਗੀ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸਚਿੱਤ੍ਰ ਕਰਨਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ, ਇਸ ਮਿਨੀਏਚਰ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰੂਪ Miniare ਦਾ ਮਤਲਬ ਲਾਲ ਰੰਗਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਵਿਉਤਪਤ

ਕਾਮਰੇਡ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਨਸ਼ਵਿਕ ਰੂਸੀ ਡੈਮੋਕਰੈਟਿਕ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਇੱਕ ਗੁੱਟ ਦਾ ਨਾਂ ਸੀ। ਰੂਸੀ ਡੈਮੋਕਰੈਟਿਕ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚਾਲੇ ਮਤਭੇਦਾਂ ਕਾਰਨ ਇਹ ਦੋ ਗੁੱਟ ਬਣ ਗਏ। ਇਕ ਦਾ ਨੇਤਾ ਮਾਰਟੋਵ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦਾ ਲੈਨਿਨ। 1903 ਵਿਚ ਇਹ ਦੋ ਧੜਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਗਈ। ਮਾਰਟੋਵ ਦਾ ਧੜਾ ਘਟਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਮੈਨਸ਼ਵਿਕ ਪੈ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੈ, ਅਲਪ-ਸੰਖਿਅਕ। ਇਹ ਰੂਸੀ ਸ਼ਬਦ Men'she ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਛੁਟੇਰਾ, ਲਘੂ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਭਾਰੋਪੀ ਮੂਲ Mei ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਾ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਵੱਡੇ ਧੜੇ ਦਾ ਨਾਂ ਬਾਲਸ਼ਵਿਕ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਬਹੁ-ਸੰਖਿਅਕ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਭਾਰੋਪੀ ਖਾਸੇ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਦੇ ਫਿਰ ਕਰਾਂਗੇ।

Mei ਭਾਰੋਪੀ ਮੂਲ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਧਾਤੂ 'ਮੀ' ਮਿਥਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਛੋਟਾ ਹੋਣ, ਘਟਣ, ਬਦਲਣ ਦੇ ਭਾਵ ਹਨ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਇਸ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਮੀਨਾਤੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਦੇ ਭਾਵ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ।

ਹੈਡ ਮਾਸਟਰ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ

(ਪਿਛਲੇ ਸਫੇ ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਲਾ ਕੇ ਚਲਦੀ ਰਹੀ। ਜ਼ਿੰਦਾ-ਦਿਲ ਹਾਸੇ ਦੇ ਟੁਣਕਾਰ ਟੁਣਕਦੇ ਰਹੇ। ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਸਭ ਦੀ ਵੱਖੀ ਪੀੜ ਪੈਂਦੀ ਰਹੀ।

ਜੇ ਗੱਲ ਰਣਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨ ਸੁਣਾਈ, ਉਹੀ ਗੱਲ ਅੱਜ ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆ ਦੁਹਰਾਈ।

“ਤੇਰੀ ਸ਼ੁੱਧ ਆਤਮਾ ਹੈ। ਸ਼ੁੱਧ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਹਤਾ ਵੇਲਾ ਸੀ ਸੁਫਨਾ ਆਉਣ ਦਾ?”

“ਆ ਹੀ ਰਾਤ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਵਜੇ ਦਾ?”

“ਬੁੱਠਾ! ਸੁਫਨਾ ਲੈਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ?” ਉਹ ਵੀ ਸਭ ਨੂੰ ਲੋਗੋਵਾਲੀਏ ਸਾਧ ਵਾਂਗੂ ਟਿੱਚ ਕਰਕੇ ਜਾਣਦੇ ਸਨ।

ਬੈਰ! ਲਿਸਟ ਨਿੱਕਲਣੀ ਸੀ, ਨਿੱਕਲ ਗਈ। ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਉਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦੁੱਖ ਸਭ ਨੇ ਮਨਾਇਆ। ਸਭ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਸੀ ਕਿ ਪੂਰਾ ਵਾਅਦਾ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਭਾਇਆ। ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਵੀ ਪੂਰਾ ਗੁੱਸੇ ਸੀ। “ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਪੁੱਤ। ਬਾਣੀਏ ਦਾ ਪੁੱਤ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕੱਲ ਨੂੰ ਚੋਣ ਵੀ ਹੋਉ। ਸਾਲੇ ਚਿੱਥੇ ਜੇ ਮੂੰਹ

ਵਾਲੇ ਬਿਜੂ ਦੇ ਤੁਖਮ। ਚਿੱਟੇ ਬਗਲੇ। ਡੱਡਾਂ ਖਾਣੇ। ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰੀ। ਚੋਣਾਂ ਆਈਆਂ। ਹਾਲਾ ਤੇ ਪਾਲਾ ਕੋਲ ਦੀ ਨੂੰ ਲੰਘਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਕਿਹਤੇ ਬਾਗ ਦੀ ਮੂਲੀ ਹੈ। ਵੇਖੀ ਕਿਵੇਂ ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਡੋਲਾ ਰੁੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ। ‘ਭੂਪੇ ਜੱਟ ਦੀ ਨੀਲਮੀ ਬੋਲੂ, ਵਿਚੇ ਜਾਣਗੇ ਮੋਢਰੀਏ।’ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ। ਗਿੱਦੜ।” ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਦੀ ਤਾਬ ਸ਼ਬਦ ਝੱਲ ਨਾ ਸਕੇ।

ਸਭ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਸੈਕਟਰੀ ਸੰਸਾਰ ਚੰਦ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਕੇ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕੀਤਾ, “ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨਾ ਦਿਨ ਵੇਖਿਆ, ਨਾ ਰਾਤ। ਇੱਕ ਵਫਾਦਾਰ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਤੇਰੀ ਚੋਣ 'ਚ ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਕ ਕਰਕੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸਭ ਅਸਫਲ। ਮੇਰੀਆਂ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਦੀ ਤੇਰੇ ਕੰਨਾਂ 'ਤੇ ਜੂੰ ਵੀ ਨਾ ਸਰਕੀ। ਧਰਨੇ ਡੈਪੂਟੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਰੈਲੀਆਂ ਤਨਦੇਹੀ ਨਾਲ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ। ਪਾਰਟੀ ਲਈ ਜਲਸੇ, ਜਲੂਸ ਦਾ ਤਨਦੇਹੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਨੀ ਸੀ, ਉਲਟਾ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਸਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੁੱਡੀ ਦੇ ਯਾਰ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੁੱਕਲ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਹੈ, ਖਾਣ-ਪੀਣ ਤੇ ਲੱਗੇਟ ਦੀ ਸਾਂਝ

ਹੈ, ਬਿੱਕਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਿਲੈਕਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਮੈਂ ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲੋਂ ਸਾਰੇ ਸਬੰਧ ਤੋੜਦਾ ਹਾਂ।”

ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ ਚਪਤਾਸੀ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਫਤਰ ਸੌਂਦਿਆ ਅਤੇ ਚਿੱਠੀ ਦੇ ਕੇ ਕਾਂਗਰਸੀ ਲੀਡਰ ਮਹੰਤ ਰਾਮ ਦਾਸ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ।

ਚਪਤਾਸੀ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਈਕਲ ਚੁੱਕਿਆ। ਗੇਟ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੜ੍ਹੇ ਸਾਇੰਸ ਮਾਸਟਰ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਫੜ ਕੇ ਪੜ੍ਹ ਲਈ।

“ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸਕੱਤਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀਉ, ਮੈਂ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਗੁਤੂਤੀ ਲੈ ਕੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇਸ ਦਾ ਵਰਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਅੱਜ ਵੀ ਹਾਂ ਤੇ ਮਰਦੇ ਦਮ ਤੱਕ ਰਹਾਂਗਾ ਵੀ। ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਵਾਹ ਲਾਇਆ ਹੋਵੇਗਾ ਹੀ ਪਰ ਤੁਹਾਡੀ ਦਾਲ ਗਲੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ। ਤੁਹਾਡੇ ਯਤਨ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਤਾਂ ਕੀ ਪਰ ਸੀ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਸੱਚੇ ਬੈਰ-ਖੁਆਹ।”

ਮਾਰਚ 3, 1973
ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪਾਤਰ
ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ।
ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਅੱਜ ਵਾਲੀ ਚਿੱਠੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਅੱਜ ਤੋਂ ਦੋ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਲਿਖੀ ਸੀ।

ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਸਟਾਫ ਨੂੰ ਲੋਗੋਵਾਲ ਵਾਲਾ ਸਾਧ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਸੀ।

ਹਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਟੂਰਨਾਮੈਂਟ 'ਚ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਟੀਮਾਂ ਜਿਲਾ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਤਾਂ ਹਰ

ਸਾਲ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਦੋ ਸਾਲ ਜੇਤੂ ਰਹੀਆਂ। ਸਕੂਲੋਂ ਹਟ ਕੇ ਘਰੇ ਬੈਠੇ ਚੰਗੇ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਕੇ ਸਕੂਲ 'ਚ ਦਾਖਲ ਕਰ ਲੈਣ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਰ ਟੀਮ 'ਚ ਇਕ ਦੋ ਦੋ ਸਿਰ ਤੇ ਹੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਝੰਡਾ ਗੱਭ ਦੇਣਾ।

ਕੱਚ ਦਾ ਖਿਡੌਣਾ

“ਹੋਇਆ ਕੁੱਝ ਪੈਸਿਆਂ ਦਾ?” ਮੁਟਿਆਰ ਨੇ ਹਸਪਤਾਲ ਪੁਜਦਿਆਂ ਹੀ ਨੌਜਵਾਨ ਨੂੰ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ।

“ਹਾਂ! ਨਿਆਈਂ ਵਾਲੀ ਪੈਲੀ 'ਚੋਂ ਚਾਰ ਕਨਾਲਾਂ ਲੰਬੜਾਂ ਨੂੰ...। ਡਾਕਟਰ ਕੀ ਕਹਿ ਗਿਆ?” ਨੌਜਵਾਨ ਨੇ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹਾ ਉਤਰ ਦੇ ਕੇ ਮਰੀਜ਼ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਜਵਾਬ 'ਚ ਮੁਟਿਆਰ ਦੇ ਸਿਰਫ ਮੋਟੇ-ਮੋਟੇ ਹੰਝੂ ਕਿਰੇ ਸਨ।

ਇਸ ਜੋੜੇ ਦਾ ਸੱਤ-ਅੱਠ ਸਾਲ ਦਾ ਬੱਚਾ ਕੈਂਸਰ ਨਾਲ ਹਸਪਤਾਲ ਪਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਭੱਜੇ ਫਿਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਿਉ ਨੂੰ ਆਵਾਜਾਈ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਮਾਂ ਚੋਂ ਵੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਦੋ ਸਿਰਹਾਣੇ ਬੈਠੀ ਹੈ। ਨਾ ਨੀਂਦ, ਨਾ ਭੁੱਖ। ਬਸ ਟਿਕਟਿਕੀ ਲਾ ਬੱਚੇ ਵੱਲ ਵੇਖਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਬੱਚਾ ਬੜਾ ਪਿਆਰਾ, ਸੋਹਣਾ ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿਚਦਾ ਹੈ। ਕੀਮੋ-

ਮਿਨੀ ਕਹਾਣੀ

ਬੈਰੋਪੀਆਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਹੋਸ ਆਉਂਦੀ, ਖਿਡੌਣੇ ਬੈਠ 'ਤੇ ਖਿਲਾਰ ਖੇਡਣ 'ਚ ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਮਰੀਜ਼ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਭ ਉਸ ਵੱਲ ਖਿੱਚੇ ਰਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ। ਬੱਚਾ ਆਪਣੇ ਸਭ ਖਿਡੌਣੇ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਇੱਕ ਕੱਚ ਦੇ ਖਿਡੌਣੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਉਣ ਦਿੰਦਾ, “ਇਹ ਕੱਚ ਦਾ, ਡਿੰਗ ਪਿਆ ਤਾਂ ਟੁੱਟ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ।”

ਸਭ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਹੱਸਦੇ ਪਰ ਮੁਟਿਆਰ ਦੇ ਹੰਝੂ ਪਰਲ-ਪਰਲ ਵਹਿ ਤੁਰਦੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਖਿਡੌਣਾ ਵੀ ਕੱਚ ਦਾ ਲਗਦਾ, ਕਿਤੇ ਇਹ ਡਿੰਗ ਨਾ ਪਵੇ।

-ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮਰਾੜੂ
ਫੋਨ: 91-95014-00397

ਪੰਜਾਬੀ ਕਲਚਰਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਆਫ ਮਿਸ਼ੀਗਨ

13ਵਾਂ ਸਾਲਾਨਾ 'ਪੰਜਾਬੀ ਮੇਲਾ'

20 ਅਪਰੈਲ 2019 (ਸਨਿਚਰਵਾਰ)

ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ
ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਸਮੇਤ
ਆਉਣ ਦਾ ਸੱਦਾ

@ Wings Event Center 3600 Van Rick Drive, Kalamzoo, MI
Doors open at 5 pm, Progame Starts at sharp 5:30

**Be Ready For
Good Time**

ਗਾਇਕਾ ਜੈਸਮੀਨ ਸੈਂਡਲਸ
ਗੀਤ-ਸੰਗੀਤ ਰਾਹੀਂ ਸਰੋਤਿਆਂ
ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰੇਗੀ

ਗਾਇਕੀ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਅਖਾੜਾ, ਗਿੱਧਾ-ਭੰਗੜਾ, ਡਾਂਸ,
ਗੀਤ-ਸੰਗੀਤ, ਸਕਿੱਟ, ਬੋਲੀਆਂ ਅਤੇ ਓਪਨ ਡੀ.ਜੇ.

ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ
(ਚੇਅਰਮੈਨ)
734-233-8464

ਮਹਾਂਬੀਰ (ਬੌਬੀ) ਚੀਮਾ
(ਪ੍ਰਧਾਨ)
231-343-7857

ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੜੀਆ
(ਸਕੱਤਰ)
269-325-9415

ਮੁਖਤਾਰ ਸਿੰਘ ਖਹਿਰਾ
(ਖਜ਼ਾਨਚੀ)
269-584-1060

ਬੋਰਡ ਮੈਂਬਰ

ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਮਾਂਗਟ

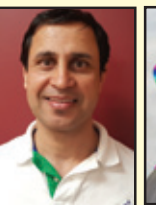
ਤਰਸੋਮ ਸਿੰਘ

ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ

ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ
ਸੰਧੂ

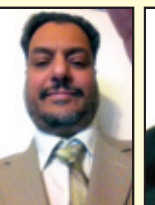
ਪਰਮਵੀਰ
ਸਿੰਘ ਮਾਨ

ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ
ਬਸਰਾਓ

ਪ੍ਰੀਤਪਾਲ ਸਿੰਘ

ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ

ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਕੁਲਦੀਪ ਗਿੱਲ

ਕੁਲਵੰਤ ਮਾਂਗਟ

ਮਾਈਕ ਬੱਲ

ਰਾਜਬੀਰ ਸਿੰਘ
ਬੋਪਾਰਾਏ

ਰਾਜਵਿੰਦਰ
ਗਰੇਵਾਲ

ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਨਰਵਾਲ

ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਬੈਂਸ

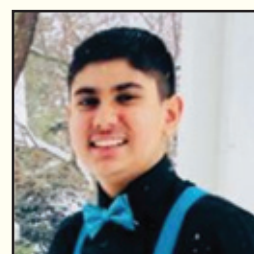

ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ

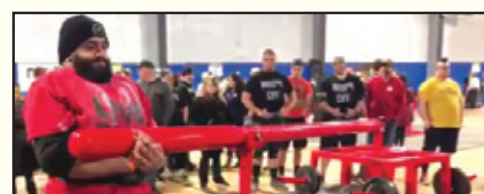
ਹਰਵਿਨ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ, ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਿੰਘ
ਟੁਰਨਾ ਅਤੇ ਰਾਜਕਰਨ ਗਰੇਵਾਲ ਦਾ
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ

ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਿੰਘ ਟੁਰਨਾ

ਰਾਜਕਰਨ ਗਰੇਵਾਲ

ਹਰਵਿਨ ਸਿੰਧੂ

Curry Kitchen
Family Restaurant Authentic
Indian Cuisine

616.242.1300
961 FULTON ST. GRAND RAPIDS, MI 49503

CurryKitchen@Live.com | CurryKitchenGR.com
Facebook.com/CurryKitchenGR

You are invited with your family to
witness and enjoy this colorful event.
Snacks and dinner will be provided.
Donors/Sponsors will be honored.

Supporting Organizations:

- Royal Punjabi Club (Lansing)
- Sher-e-Punjab Sports and Cultural Club Chicago
- Punjabi Sports Club Chicago
- Sher-e-Punjab Sports Club (Cincinnati)
- Radio Chan Pardesi

Punjabi Cultural Society of Michigan

ਮੁੱਖ ਮਹਿਮਾਨ

ਸ. ਚੈਨ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ

ਸ. ਜਤਿੰਦਰਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ

Gretchen Whitmer
Governor, MI

Garlin Gilchrist
Lt. Governor, MI

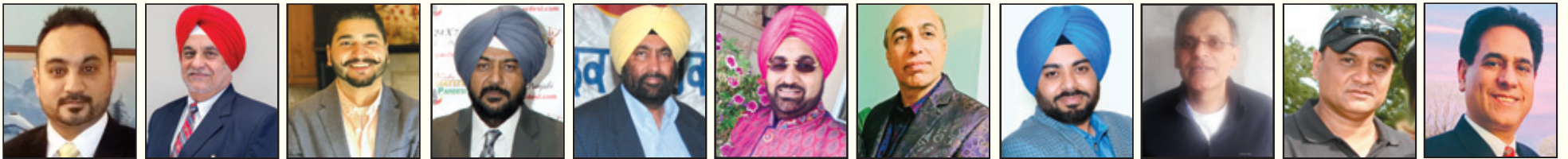
ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹਿਮਾਨ

ਗੈਸਟ ਆਫ ਆਨਰ

ਡਾ. ਤੇਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮੰਡੇਰ, ਪਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੱਲੂਂ, ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਟਾਂਡਾ, ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮੁੰਦਰ, ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਖਲੀਲ, ਇਸ਼ਟਦੇਵ ਸਿੰਘ ਰਾਠੌਰ, ਰਾਜ ਸਿੰਘ ਸਨਫੀਲਡ, ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ, ਨਿਰਮਲਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਗੋਲਡੀ ਢਿੱਲੋਂ, ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਾਗਰਾ

ਦਵਿੰਦਰ ਗਰੇਵਾਲ, ਰਾਜ ਸ਼ੇਰਗਿੱਲ, ਵਿਕਾਸ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਬੋਪਾਰਾਏ, ਸਰਵਣ ਟਿਵਾਣਾ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਭੋਗਲ, ਭੋਲਾ ਸਿੰਘ, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਬਲਜੀਤ ਦਿਓਲ, ਪ੍ਰਿਤਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਬਲਜੀਤ ਸੈਣੀ

ਕਰਨ ਗਿੱਲ, ਜੈ ਸ਼ਰਮਾ, ਰਾਜ ਨਿੱਜਰ, ਕਰਮਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਰਾਜ ਜਾਮਾਰਾਏ, ਕੁਲਬੀਰ ਗਿੱਲ, ਸਤੀਸ਼ ਖਟਾਣਾ, ਜਸਵਿੰਦਰ ਸੰਧੂ, ਓਂਕਾਰ ਪਨੇਸਰ, ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

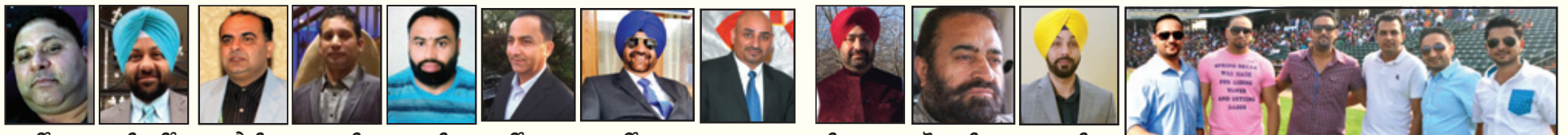
ਸਹਿਯੋਗੀ ਸੱਜਣ

ਬੋਬੀ ਸਿੰਘ ਸਲੇਮਪੁਰ, ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਜਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਕੀਪਾ ਟਾਂਡਾ, ਸਤਪਾਲ ਸਿੰਘ ਘੋਤੜਾ, ਨਵਦੀਪ ਗਿੱਲ, ਮਨਦੀਪ ਛੀਨਾ, ਮੋਹਿੰਦਰ ਮਿਆਣੀ, ਸਤਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸਤਪਾਲ ਸਿੰਘ ਘੋਤੜਾ, ਮਲਕੀਤ ਸਿੰਘ ਭੰਮਰਾ, ਸਕੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸੁਖਵੰਤ ਗਿੱਲ, ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਹਰਸ਼ ਗਿੱਲ, ਸੁਖਮੇਲ ਸਿੰਘ ਅਟਵਾਲ, ਹਰਪੁਰਨ ਸਿੰਘ, ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸੁਖਮਿੰਦਰ ਪੰਧੇਰ, ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੋਹੀ, ਜਸਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ, ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ, ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ, ਮੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਟਿੱਕੂ ਮੁੰਦਰ, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਲੈਨਿੰਗ, ਹੈਪੀ ਹੀਰ, ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਦਵਿੰਦਰ ਨਾਗਰਾ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਰਾਜ ਸਿਆਨ, ਵਿਸ਼ਵਪਾਲ ਸ਼ੇਰਗਿੱਲ, ਬੌਬ ਖਹਿਰਾ, ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਰਬਜੀਤ ਖੱਟੜਾ, ਗਰੇਵਾਲ ਤੇ ਮਾਨ ਬੁਦਰਜ਼

ਰਿਪੀ ਖੱਟੜਾ, ਧਰਮਿੰਦਰ ਖੱਟੜਾ, ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਖੱਟੜਾ, ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਲੰਗ, ਜਤਿੰਦਰ ਮਾਂਗਟ, ਹਰਜੀਤ ਚੀਮਾ, ਕੁਲਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਜੱਸੀ ਧਾਮੀ, ਅਜੇ ਸਹਿਗਲ, ਛਿੰਦਾ ਜੱਟ, ਗੋਲਡੀ ਸਿੰਘ, ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਹਰਿਆਣਾ, ਖੁਸ਼ਵਿੰਦਰ ਅੱਜਲਾ

ਅਮਰ ਕਾਰਪੈਟਸ

ਘਰਾਂ/ਦਫਤਰਾਂ ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਕਾਨਾਂ ਵਿਚ ਵਧੀਆ ਕੁਆਲਟੀ ਦਾ ਕਾਰਪੈਟ ਸਸਤੇ ਭਾਅ ਪੁਆਉ

ਦੀਵਾਨ ਐਵਨਿਊ, ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਵਿਚ ਕਾਰਪੈਟਸ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਸਟੋਰ ਜਿੱਥੋਂ ਤੁਸੀਂ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹੋ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵੇਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੇ ਰੱਗ ਹਰ ਇਕ ਕਵਾਲਿਟੀ ਵਿਚ, ਕੀਮਤਾਂ ਇਨੀਆਂ ਘੱਟ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ! ਆਓ! ਦੇਖੋ ਅਮਰ ਕਾਰਪੈਟਸ ਦਾ ਬੇਹਤਰੀਨ ਚੋਣ ਭਰਪੂਰ ਸ਼ੋਅਰੂਮ

ਸ. ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਸ਼ਿਕਾਗੋ

ਹਾਰਡਵੁੱਡ ਫਲੋਰ, ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਲੋਰ ਉਪਲਬਧ

ਫਰੀ ਐਸਟੀਮੇਟ, ਆਰਡਰ ਕਰਨ ਦੇ ਅਗਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਕਾਰਪੈਟ ਪਾਵਾਂਗੇ

Same day service in Chicago and suburbs

Amar Carpets Inc

ਵੈਸਟਰਨ ਐਵਨਿਊ ਤੋਂ ਅਧਾ ਬਲਾਕ ਵੈਸਟ, 2423 W Devon Ave. Chicago IL 60659

ਕਾਲ ਕਰੋ : ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ

Ph: 773-508-5253, 773-507-8043, Fax: 773-508-5249

Sky Film & DJ Vic

ਸਕਾਈ ਐਂਟਰਟੇਨਮੈਂਟ ਨੂੰ ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਵੇਂ ਜੋੜਿਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

DJ/MC, Dhol, 4K Video, Photography, Room Lighting, Live Video Display, LED Dance Floor, Cloud Effects, Fireworks and More

Team Sky Films & Production

Contact - Gagan 734 674 1854
www.skymademymemories.com

US Business Brokers Inc. American Financing Group LLC

101 W 22nd St, Suite 111, Lombard, IL 60148
23280 Pacific Highway South, Suite 307, Kent, WA 98032

Financing - Loans

- We do all kinds of SBA & Conventional loans.
- We are specialized in Gas Stations, Liquor Stores, Hotels, Convenience Stores, Motels, Apartment Buildings, Strip Plazas, Commercial Buildings, Food Franchise.
- Purchase/Refinance
- Lowest Rates (With or Without Real Estate)
- Best Possible Mortgage Solutions For You...

ਬਿਜਨਸ ਵੇਚਣ/ਖਰੀਦਣ ਤੇ ਫਾਇਨਾਂਸ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ

Contact us for any Financing Need Nationwide.

- FAST APPROVAL
- QUICK CLOSINGS • SBA 504 & 7A
- CONVENTIONAL LOANS
- HOTELS, MOTELS
- GAS STATIONS, TRUCK STOPS
- INDUSTRIAL CLIENT
- SUBWAY, DUNKIN DONUTS
- LIQUOR STORES, C-STORES, CAR WASH

Contact us Buy or Sell business

AJ Sandhu (MBA)
Managing Broker/Realtor/Consultant
Licensed in IL, IN, WA

916-995-0783 (Cell)

425-529-6283 (Cell)

630-206-2467 (Fax)
www.ubbchicago.com
aj@ubbchicago.com

ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ

ਪੰਜਾਬੀ ਢਾਬਾ

Now Open

1480 N State Road 1, Cambridge City, IN 47327.

Diesel/Gas

Indiana
70
Exit 137

ਟਰੱਕਾਂ ਵਾਲੇ ਭਰਾਵਾਂ ਲਈ
ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਿਆ

ਇੱਥੇ ਮੰਜਿਆਂ ਉਪਰ ਬੈਠਕੇ ਖਾਓ-ਪੀਓ ਅਤੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਵੋ...
ਸਵਾਦ ਅਤੇ ਮਾਰੋਲ, ਜਿਵੇਂ ਆਪਣਾ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਘਰ ਦੀ...

ਸਹੂਲਤਾਂ

- ਪੰਜਾਬੀ ਢਾਬਾ
- ਸਸਤਾ ਡੀਜ਼ਲ
- Liquor, Beer & Wine
- truck repair, new showers, scale.

Free Buffet over 100 gallons

open 6am to midnight

Phone: 765-478-6300

ਕੀਮਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਾਜਬ!